

האוניברסיטה העברית בירושלים
המכון למדעי היהדות

תבניות משתרשרות ונשברות ב'מעשה מבערגיר ועני'
לר' נחמן מברסלב

מאת

יעקב אלבוים

תדפיס מתוך
מחקרי ירושלים בספרות עברית
חוברת ד
תשמ"ד

Bonding & Breaking Structures

תבניות משתרשרות ונשברות ב'מעשה מבערגיר ועני'
לר' נחמן מברסלב

מאת

יעקב אלבוים

...ומתלמיד יוחר מכולם

[א]

סיפוריו של ר' נחמן מברסלב, שכונו בקובץ הברסלבי הקאנוני, 'ספר סיפורי מעשיות'¹ זכו פה ושם לדברי ביקורת אוהדת מפי סופרים וחוקרים, אולם גם אז הם הוצגו כלוקים בשניים: א. בלשונם ובסגנונם, וב. באופני ההגלם של עלילתם. כמעט בכל דברי הכותבים על הסיפורים² מהדהדות קביעות מעין אלו של מ"י ברדיצ'בסקי, אשר כתב: 'השפה בהם נשחתה ונלעגה, אין בה מתום. אין בתיאורים אלה אף משפט אחד שלם ובנוי כצרכו, והסיפורים חסרים כל סדר וכל משטר. אין כאן סימני הפסק, אין עליה וירידה של חזון. הטפל נעשה לעיקר והעיקר לטפל. ובין המון דברים צדדיים נמשך הסיפור ותכנו'³. האם דברים אלו

1 על המהדורות השונות של הספר (דפ"ר: אוסטרעה תקע"ה), ראה מ' פייקאז, חסידות ברסלב, ירושלים תשל"ב (להלן: פייקאז), עמ' 184-189. מראייה המקום להלן הם על-פי הוצאת ירושלים תש"ל.

2 ראה לדוגמא: א' יערי, סיפורי מעשיות משנים קדמוניות, ירושלים תשל"א, עמ' ס-סג; סקירתו של י' אלשטיין, 'תורת הסיפור של רבי נחמן מברסלב', ביקורת ופרשנות, 15 (תשמ"א) (להלן: אלשטיין, תורת הסיפור), עמ' 54-55 ובדיסטרציה שלו: סטרוקטורליזם בביקורת הספרות: מתודה ויישומה בשני סיפורים חסידיים מייצגים, לוס-אנג'לס 1974 (להלן: אלשטיין, דיס'), עמ' 159-173.

3 'סיפורי נפלאות', כל מאמרי מיכה יוסף בן-גוריון, תל-אביב תשי"ב, עמ' רצח; וראה ש' ורסס, 'החסידות בעולמו של ברדיצ'בסקי', סיפור ושוורשו, תל-אביב 1971, עמ' 104-118, ובעיקר שם, עמ' 113 ופ' שדה ב'אחרית דבר' לתיקון הלב, תל-אביב תשמ"א, עמ' 247. ש' דובנוב מגדיש את המידה ורואה את המעשיות כ'גל של הבלים' ואינו מוצא בהן 'לא רעיון

הם כמסמרות נטועים? האמנם לשון סיפוריו של ר' נחמן⁴ כה 'נשחתה' ו'נלעגה'? וכי אמת היא לאמיתה, ש'לבושים', 'קרועים', 'בלואים' ומכוערים עד לעלבון⁵ 'עוטפים את חזיוני רוחו המפוארים' (של ר' נחמן). כלשון א' שטינמן⁶ היכן מצויות נקודות החולשה שב'לבושים', ומה אפוא יש בסיפורים, שאף-על-פי-כן מביא את הקורא (הסבלן והסובלן) לידי תחושה, המתחזקת על-ידי כל קריאה נוספת בהם, שלבושם הלשוני הוא בכל-זאת זה היאה להם. תחושה שמקבלת חיזוק באופן מוזר למדי, גם מקריאת עיבודים חדשים של סיפורים אלו. ומכאן לעניין ה'סדר' וה'משטר'. וכי חסרים הם אותם מכל וכל, כפי שקבע ברדיצ'בסקי קטיגורית? בדיקתי תיעשה אגב דיון ב'מעשה מבערגיר ועני' המספר על תלאותיהם של בן הבערגיר ובת העני, שהופרדו זה מזה באכזריות, ואשר התאחדו לבסוף.⁶

[ב]

הפרק, המספר בחטיפתה של אשת העני ובהצלתה על-ידי הבערגיר, פותח בנוסח הברסלבי המסורתי בזה הלשון:

דתי ברור ולא יופי של יצירה שירתית. הסגנון הוא גם ומכוער, והלשון תרגום עברי גרוע מיהודית המדוברת⁷ (ש' דובנוב, תולדות החסידות, תל-אביב תש"ך, עמ' 306–307). עדיין אין בידינו כלים מחודדים דיים להפריד בין מה שהוא העברה מדוקדקת של ניסוחי ר' נחמן לבין מה שנוסף להם על-ידי ר' נתן מנמירוב תוך כדי הרקתם מכלי אל כלי. אף-על-פי-כן אנסה לקבוע להלן כמה כללים בעניין זה: וראה דיוני בהערה 10 ובעיקר — דברי פייקאז', שם, עמ' 156–157, 168–170, 174–175. על 'ליקוטי הלכות' שלו אמר ר' נתן, שהם: 'דעם רבינס מוח און מיין מויל' (אבנ"ה ברזל, בני ברק תשכ"א, עמ' נט–ס, סי' כ), ושמא מענווה לא הרחיב תחלת הדברים.

כתבי ר' נחמן מברסלב, תל-אביב תשי"א, עמ' 21. להלן עמ' 22, הביא שטינמן את דברי מיכה יוסף בן-גוריון המצוטטים לעיל והדגיש, שהם 'נכונים... רק בהשגותיו על הלבוש המילולי, על הרישול שבצורה והליקויים הנובעים ממנו'. הוא עצמו מציין, ש'ראוי היה מכל הבחינות, שפרשה ראשונה בתולדות סיפורנו החדש תיקרא על שמו' (שם, עמ' 16), וכך לפניו גם צינברג (תולדות ספרות ישראל, כרך חמישי, תל-אביב 1959, עמ' 238), שתאר את ר' נחמן כמי שכתב את 'הדף הנאה הראשון בספרות היהודית החדשה'. על היחסים המורכבים בין ספרות החסידות ובת-זמנה — ספרות ההשכלה ראה י' דן, הסיפור החסידי, ירושלים 1975 (להלן: דן), עמ' 36–40 ובפרק הרביעי של ספרו, עמ' 189 ואילך. ה'מעשה מבערגיר ועני' הוא העשירי בקובץ הנזכר, והוא סופר לאחר פורים תקס"ט. ראה חיי מוהר"ן, שיחות השייכים להסימ"ע, סי' א. על האפשרות שהסיפור נרשם על-ידי ר' נתן 'מכלי שני', ראה פייקאז', שם, עמ' 154, ועל כך שהאזכור של ר' נחמן בגוף הסיפור בברכת החיים מעיד על רישומו עוד בחי' ר' נחמן, ראה שם, עמ' 174–175. את התקופה הנוכרת כחייו של ר' נחמן תאר א"י גרין בספרו: בעל היסורים, תל-אביב תשמ"א (להלן: גרין), עמ' 238–245.

5
those who
saw him as
pioneer
Zinberg
Steinman

6

ויהי היום. ונסעה אשת הבערגיר עם עגלות צב לטייל. ולקחה עמה רעותיה. ולקחה גם אשת העני עמה. ונסעו על הטיול. והנה עבר איש חיל אדון שקורין יעדניראל. עם החיל שלו. ופינו אל הצד מן הדרך בשבילו. ועבר החיל. וירא שנוסעים נשים. וצוה שיוציאו אחת מן הנשים שנסעו לטייל. והלכו והוציאו את אשת העני וחטפו אותה בתוך העגלת צב של היעדניראל. ונסעו עמה. וכודאי א"א להשיבה כי נסע להלך. בפרט איש חיל יעדניראל עם חיילותיו. ולקחה ונסע עמה למדינה שלו. והיא היתה יראת שמים ולא רצתה לשמוע לו כלל. והיתה בוכה מאד. והיו מבקשים ומפתים אותה והיא היתה יראת שמים ביותר. והם שבו לביתם מן הטיול. והנה נלקחה העניה הנ"ל. והיה העני מתאבל ובוכה ומתמרמר מאוד מאוד על אשתו תמיד. פ"א עבר הבערגיר אצל בית העני. שמע שהוא בוכה ומתמרמר מאוד מאוד. נכנס ושאלו. מה אתה מתמרמר ובוכה כ"כ השיבו וכי לא אבכה. ומה נשאר לי. יש שנשאר להם העשירות או בנים. אני אין לי כלום. וגם אשתי נלקחה ממני ומה נשאר לי. ונכמר לבו של הבערגיר על העני הנ"ל ונתעוררו רחמיו עליו מאוד מאוד. מגודל המרירות שראה בו. והלך ועשה דבר מבוהל. ובאמת היה שגעון. והלך ושאל באיזה מדינה דר היעדניראל הנ"ל. והלך ונסע לשם. ועשה דבר מבוהל מאוד והלך לבית היעדניראל. ושם עומדים (וואכין) והוא מגודל הבהלה שלו מאוד מאוד נשתומם והלך בבהלה גדולה ולא השגיח כלל על הוואכין. וגם הוואכין נבהלו ונשתוממו מאוד מחמת שראו פתאום בן אדם אצלם מבוהל מאוד. ונבהלו מאוד. איפא בא זה לכאן. ומחמת הבהלה הניחוהו כל הוואכין ועבר על כל הוואכין עד שנכנס לבית היעדניראל למקום שהיתה שוכנת שם. ובא והקיצה. וא"ל בא. וראתה אותו ונבהלה. ואמר לה תיכף בא עמי והלכתי עמו ועברו גם עתה על כל הוואכין עד שיצאו. ואזי תיכף נבהל ונוכר מה שעשה דבר כזה. והבין שכוודאי תיכף יהי' נעשה רעש גדול. וכן הוה שנעשה שם תיכף רעש גדול אצל היעדניראל. והלך והטמין עצמו בתוך בור אחד שהיה עם מי גשמים עד שיעבור הרעש. ושהה שם עמה ב' ימים בתוך הבור.

הטקסט כהופעתו למעלה (והבאתיו בצביונו המקורי) אינו עונה לטעמו של הקורא בן זמננו, ומכמה צדדים: נעדרת בו חלוקה לפסקאות. אין בו סימני פיסוק מלבד נקודות, וגם אלו — ההגיון שבפיזורם אינו מחזור.⁷ מופיעים בו כינויי מספר במקום מספרים יסודיים וראשי-תיבות אינם נפתחים. אם אלו הם רק בגדר דברים הנובעים מהעדר התקנה לדפוס על-פי המקובל כיום, הרי שלצידם נמצא לקויות הנראות כפגמים מהותיים יותר, כאלו הנוגעים בעניינים שבאוצר המילים, בדקדוק, בתחביר וכיו"ב גם בפרטים שבסגנון. מילים מן היידיש, ובכלל זה סלאביזמים (בעיקר מתחום הריאליה), מנמרים את העברית. ובזו משמשות, זו לצד זו, מילים מן המילון המקראי ושל חז"ל, ולא תמיד שלמה ההתכה בין כל אלו. השימוש הרציף בו"ו (לרוב כו"ו החיבור, אבל לעתים כו"ו המהפכת) מגביר את התחושה שיש כאן רצון מודע ליצור תצורות לשון מקראיות.⁸ עוד הוסף לכך את השימוש בכינויי הפעול, העבר המוארך וכדומה, המחדדים הרגשה זו. אבל

7 על סימני הפיסוק הנהוגים ב'ספר סיפורי מעשיות' ראה פייקאד', עמ' 159.

8 בתפקיד התחבירי של שימוש זה ובזיקה לדרך הסיפור שבע"פ. שבכך, אעסוק להלן.

מיניה וביה אנו מועברים לעולם לשוני אחר, שאין בו כלל מסממני הפורזים של הלשון המקראית. אין הקפדה על התאמה במין ובמספר, וגם שימושי מילות היחס וצורת ההופעה של הסמיכויות אינם תמיד בגדר מה שמקובל עלינו כ'תקני'. מורגש בהם עד מאוד התרגום מן היידיש.⁹ את הקורא של היום מטריד גם התחביר. סדר המילים במשפט אינו תמיד 'כהלכה', וההזקקה של משפט למשנהו נראית בלתי עקבית. זאת ועוד, לעתים הושמו משפטים פשוטים זה לצד זה, אך לרוב הם אוחזי המשפטים המורכבים נדירים, ובקריאה רהוטה רושמים כמעט ואינו מורגש. כאמצעי איחוי בלעדי משמשת ו' החיבור, וחותרמה הוא הטבוע על הקטע כולו, עד כדי יתר. ולמרות שהשימוש בסממן זה יחד עם הצמצום בשימוש בסימני הפיסוק יוצרים את התחושה של זרימת המשפטים התוכפים זה אל זה, ציפיותינו המושרשות לגיוון כלשהו אינן מתממשות. עברתי כאן למישור הסגנוני, ואכן, חוסר הגיוון בו מתמיה. אין הוא רק במה שאמרנו ובשימוש החוזר עד לעייפה ב'הנ"ל', 'מאוד', 'מאוד מאוד' וכיו"ב, שהם מן המאננירות הקבועות של הלשון הברסלבית, אלא גם בחזרה העיקשת על תבניות משפט, כמעט עד כדי החפפה של משפטים סמוכים, ועוד אשוב לכך. הלקויות בתחום הלשוני והדקדוקי הן, ללא ספק, תוצאה של הרצון להעתיק את דברי ר' נחמן מן היידיש אל העברית בדיוק רב ככל האפשר,¹⁰ דבר המנומק גם נימוק אידיאולוגי.¹¹ ואולם בין כך ובין כך, בהעדר מסורת של סיפור חי בעברית לא היתה דרך להימלט מכל אותם פגמים או ממקצתם¹² (אכן יש בוודאי גם

9 'שיבושים' אלו הם מן הגורמים העיקריים, כמדומה, לתחושת חוסר הנחת שלנו. לכל הסוגייה ראה ש' ורסס בתוך: ח' שמרוק וש' ורסס, יוסף פרל: מעשיות ואיגרות, ירושלים תש"ל (להלן: פרל, 'מעשיות ואיגרות'), בפרק החמישי של המבוא. בפרק זה (שם, עמ' 49-63) עולים במישרין ובעקיפין כירורים רבים שיבות בעניין הנידון עליי. בדברי ציינתי רק את הבוקע ועולה במפורש מן הפסקה המצוטטת, וכל הסוגייה ראויה להידון לגופה עליידי המומחים לדבר.

10 ראה סוף ההקדמה השנייה לסיפורי המעשיות. ר' נחמן מטשרהין כתב שם, שר' נתן 'הוריד א"ע [את עצמו] ככוון [במכוון] ללשון פשוט', כאשר העתיק 'על לשון הקדש' את הסיפורים שסופרו 'בלשון אשכנז'. והנימוק — 'כדי שלא ישתנה הענין אצל הקורא אותם בלה"ק [בלשון הקודש] מכפי מה שסיפרם הוא ז"ל [ר' נחמן]'. מכל מקום נראית לי דעתו של פייקאדו, שנוסח היידיש המקורי אינו זה המצוי במהדורות שבידינו בשולי העמודים, ראה הנ"ל, עמ' 160-184 וכן תגובת ח' שמרוק, שיש בה לפחות הודאה במקצת, בספרו ספרות יידיש: פרקים לתולדותיה, תל-אביב תשל"ח (להלן: שמרוק, ספרות יידיש), עמ' 221-222. עוד עיין בסוגיה זו: אלשטיין, דיס', עמ' 499-500 ובאנד (להלן, הערה 46), עמ' 46-47.

11 ראה בפרק האחרון בעבודה זו ובהערה 94.

12 ראה דברי במחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, ב (תשמ"ב), עמ' 66-79; צינברג (לעיל, הערה 4), עמ' 66-79 ואלשטיין, דיס', עמ' 209-210.

כאלה, שהם פרי שיבושי מעתיקים ומדפיסים). לאידך גיסא, שומה עלינו לזכור, שאין זה מן הדין לכפות על אלו שקדמו לנו את נורמות הלשון המקובלות עלינו, המבוססות ברובן על לשון המקרא. אחזור למה שנגעתי בו רק בקצה הקולמוס, אין לשלול לכתחילה את האפשרות, שחוסר הגיוון באמצעי ההבעה מבטא קוצר־יד, אבל קודם שנוציא מסקנה קשה כזו, חובה עלינו לבדוק בדוק היטב את המצוי לפנינו ללא הנחות מוקדמות. והנה, בדיקה דקדקנית ופרטנית של הקטע המועתק מלמדת, שהמחבר בחר בשירשור כאמצעי הריתורי המרכזי וככלי הקומפוזיציוני העיקרי שלו. אופני שימוש בו ללא ספק מחושבים וכמדומה גם מקוריים, ומכל־מקום, בו אני רואה את המאפיין הבולט של יחידת הבנייה שבסיפור הברסלבי. אדגים את דברי בניתוחם של כמה משפטים תוכפים מתוך הקטע המצוטט למעלה.¹³ ויהי היום

- א. 1. < ונסעה אשת הבערגיר עֵם עגלות צב לטִייל.
2. < ולקחה עֵמה רעותיה.
3. < ולקחה גם את אשת העני עמה.
4. < ונסעו על הטייל.

והנו

- ב. 5. < עבר איש חיל אדון שקורין יעדניראל. עם החיל שלו.
6. < ופינו אל הצד מן הדרך בשבילו.
7. < ועבר החיל.

- ג. 8. < וירא שנוסעים נשים.
9. < וצוה שיציאו אחת מן הנשים שנסעו לטייל.
10. < והלכו והציאו את אשת העני וחטפו אותה בתוך העגלת צב של היעדניראל.
11. < ונסעו עמה.

13 לצורך המחשה אציג את המשפטים בצורה שונה מאשר במקור (אבל בשמירה על הפיסוק שלהם). אצביע באמצעים גרפיים על הקשרים ביניהם. סימנתי רק מקצת מן הפרטים בהעתקתי.

כל קבוצת משפטים נקשרת בתוכה ואף נסגרת בתוכה, הן מבחינת אוצר המילים שבה הן מבחינת נושאה התחביריים והענייניים. אבל ר' נחמן¹⁴ לא הסתפק בכך וטרח להצמיד את כל חלקי העניין זה לזה, כשהוא גורר במכוון פרטים מקבוצת משפטים אחת לאחרת, והגיריה עוד מודגשת על-ידי השימוש המרובה ב"וים. כיצד? קבוצת המשפטים שסומנה באות ג מבונה במודע על צירוף אלמנטים מקבוצות א ו-ב, והמעין יוכל להיווכח בכך בעליל. וטעם הדבר הוא ברצונו של המחבר ליצור את הרושם, שהשתלשלות הדברים היא הגיונית. השימוש ביסודות רפטיביים הופך את המוזר מלכתחילה למוכר, והמוכר מתקבל כהגיוני. עם זאת, מוצגים פרטים אלו לצד פרטים חדשים, שאם לא כן תהיה הליכתו מעגלית כל-כולה.

הדברים שכתבתי יש להם תוקף מוחלט, אולם, לתוספת המחשה אני בוחר להוכיחם באמצעות קבוצת משפטים נוספת מן הקטע המצוטט לעיל.¹⁵

- ד. 12. והלך ועשה דבר מבוהל.
 13. ובאמת היה שגוען.
 14. והלך ושאל באיזה מדינה דר היעדניראל הנ"ל.
 15. והלך ונסע לשם.
 16. ועשה דבר מבוהל מאוד והלך לבית היעדניראל.
 ה. 17. ושם עומדים (וואכין).
 18. והוא מגודל הבהלה שלו מאוד מאוד נשתומם והלך בבהלה גדולה
 ולא השגיח כלל על הוואכין.
 ו. 19. וגם הוואכין נבהלו ונשתוממו מאוד מחמת שראו פתאום בן אדם
מבוהל מאוד.
 20. ונבהלו מאוד.
 21. איפא בא זה לכאן.
 22. ומחמת הבהלה הניחוהו כל הוואכין ועבר על כל הוואכין עד
שנכנס לבית היעדניראל למקום שהיתה שוכבת שם.

גם כאן ניכרת הסגירות של כל קבוצת משפטים. אך שלא כמו ביחידה הראשונה (א-ג) שלח המחבר שלוחות גם מקבוצת המשפטים שסומנה ב"ד אל זו שסומנה ב-ה עם שהבליט את רצונו שנבחין גם במעברים. ולהלן, בקבוצת המשפטים

14 אני סבור, שזו טכניקה שנקט ר' נחמן עצמו, וראה להלן סעיף ג.

15 הדברים יובאו על-פי השיטה דלעיל (ראה הערה 13).

ססימנתי ב'ו, שוב נמצא שילוב של אלמנטים משתי הקבוצות הקודמות. במה שכתבתי החלקתי במידה מסוימת את ה'זיזים'. התעלמתי לכאורה מהימצאם של משפטים בלתי מקושרים, וכיו"ב. ברם, לחלקם תפקיד ברור – ר' נחמן מודע היטב לכוח המיקוד שבהצגת החר'ג, ומשפט כגון: 'ובאמת היה שגעון' מבטא היטב את רצונו המודע של המספר המתערב לרמוז לאספקט עקרוני שבמעשהו של הבערגיר – חוסר ההגיון, ה'קושיא', 'סילוק המוחין' שבו, שאין בו גנאי כל-עיקר, אלא שבח.¹⁶ כמוכח על-ידי תוצאתו של אותו מעשה של הירידה לתחומי הרע – שהוא ההצלה, הגאולה.

המעבר שנעשה על-ידי למימד התוכן לא נעשה ללא משים. ברי, שתכליתו של ר' נחמן אינה פיטומי מילים בעלמא, אף לא 'מעשיות נאים לספר' לבר.¹⁷ התערבויות המספר שלו באות לרמז למשמעויות.¹⁸ אמנם, להערה שנזכרה, כמו גם לפרטים אחרים, יש גם תפקיד ברובד הצורני. כשם שר' נחמן מעוניין בהישנות, הוא מעוניין פה ושם גם בשינוי המושג על-ידי סטייה מנוסח הדיבור החיווי, הכאילו מרוחק, השולט בקטע. עוד יש לזכור, שמלכתחילה לא כתב ר' נחמן את סיפוריו, אלא אמרם לפני ציבורו (והוא ותלמידיו השאירים במכוון בצביונם הראשון), ואת ה'סטיית' יש אפוא לראות גם על רקע זה.¹⁹ כזה הוא, למשל, המשפט: 'איפא בא זה לכאן', העומד בנקודת המוקד של סיפור ההתרחשות באותה קבוצת משפטים והבא להציג, כאילו במדויק, את תגובת הזקיפים. לא זו אף זו, יסודות צורניים נוספים, שהם ממאפייניו של הסיפור שבעל-פה, מצויים בקטע בחלקים אחרים שלא ניתחתים, כמו גם בשאר חלקי הסיפור, והם רומזים בכירור על צד זה שבסיפורי ר' נחמן. ברם יש לקבוע, שגם

16 ראה י' ויס, מחקרים בחסידות ברסלב (עורך: מ' פייקאד), ירושלים תשל"ה (להלן: ויס), עמ' 143–145, ואין כאן מקום להאריך. מפורסמים הרבה שני הסיפורים בשגעון המיוחסים לר' נחמן ('המשל מהאינדיג' והמשל מהתבואה'), 'כוכבי אור', ירושלים תשכ"א, מעשיות ומשלים, עמ' כו–כו; וראה ויס, עמ' 169; גרין, עמ' 173–175 (ובהערותיו); י' ליבס, 'התיקון הכללי של ר' נחמן מברסלב ויחסו לשבתאות', ציון, מה (תש"ס) (להלן: ליבס), עמ' 229; ומ' פייקאד, 'צדיק לבני העולם החדש?', תרביץ, נא (תשמ"ב), עמ' 155. עוד ראה אבני' ברזל, שם, עמ' נג, סי' יד.

17 הקדמה הראשונה, עמ' 5.

18 ראה להלן הערה 38.

19 ראה להלן הערה 52 על נסיבות ההיגוד של סיפור זה. בחיי מוהר"ן, שיחות השייכים להסיפמ"ע, מובאות כמה וכמה ידיעות נוספות על ההקשר בו נאמרו סיפורים אחרים, ועיין בדברי פייקאד, עמ' 152–160 (והם עיקר בסוגייה זו). רק לגבי הסיפור הראשון, 'מעשה מאבידת בת מלך', יש בידינו עדות על היגוד כפול, ראה שמרוק: פרל, מעשיות ואיגרות, עמ' 22 ועוד הנ"ל, ספרות יידיש, עמ' 222.

אם ניצל ר' נחמן אמצעים של סיפור שבעל-פה, חותמו האישי טבוע בכל שורה משורותיו, ואף אמצעים אלו הותכו בהתכה מקורית, שאת סימניה העיקריים ניסיתי לחשוף. יחד עם זאת, ראוי שנוכח: אף שר' נחמן היה ללא ספק מספר אמן, הוא לא השקיע עצמו בליטוש סיפוריו. ואכן ניכרת הספוטניות שבאמירה (לפעמים להוותה).

כתבתי בדרך הוודאי ולא על-דרך השמא, שר' נחמן שקל וטרה את דבריו. בהמשך נראה ביטויים שונים לתודעת המספר שלו, אולם, כבר בהקשר זה ראוי להזכיר את דבריו בשבח המליצה. הוא ער לכך, ש'באמת הדיבר והמליצ' יש לו כח גדול לפעול ולעורר[ר]...' רוצה לומר, כי שימוש ב'דרכי המליצ' הוא אפקטיבי ונראה מתורף הדברים שהוא מצר על-כך, ש'יש מליצים פושעים בחינת ומליצך פשעו בי [ישעיה מג: כז] כנהוג עכשיו ע"פ רוב שרוב המליצים הם אפיקורסים גדולים'.²⁰ בהקשר אחר מובאת עדות בלתי שלימה 'מענין חרוזים שקורין גראס', שנדון על-ידו, וכנזכר שם 'הביא ראה מפסוק כ"ש בישעיה ה [ז] "ויקו למשפט והנה משפט לצדקה והנה צדקה לשון נופל על לשון'.²¹ 'ענין חכמת השיר והמליצה הנקרא בלשונם פאזי',²² משמש לר' נחמן בסיס למשחק מילים בדרשה שדרש באומין,²³ וגם בסיפור שלפנינו מוצאים אנו דברים בעניינה. בת העני 'היתה בקיאה מאוד בחכמת השיר'²⁴ וכמותה בן הבערגיר. האמצעי הקומוניקטיבי בין בת העני והמחזורים אחריה הוא השיר. כל 'משודך' היה בא ומדבר בפניה 'שיר של חשק',²⁵ וגם המלך הראשון מג' המלכים, שלהם מסר בן הבערגיר סימנים 'עשה לו שיר ונעץ בתוך השיר ע"פ החכמה זו כל אותן המקומות שהיינו עדים הנ"ל. אך ע"פ השיר נודמן לו שלא סדרם כסדר את המקומות הנ"ל כי כן הגיע לו ע"פ חכמת השיר'. הבת אמנם היה 'קשה בעיניה על שלא בא סדרם כסדר. אך אעפ"כ חשבה בדעתה אולי מחמת חכמת משקל השיר

20 חיי מוהר"ן, נסיעתו ושיבתו באומין, סי' כב. ביקורת חד-משמעית כנגד 'המתרפקים באהבתה של הדקדוק והמליצה' ראה כוכבי אור, אמת ואמונה, שם, עמ' פו הערה ו.

21 שבחי מוהר"ן, עניין המחלוקת שעליו, סי' ח.

22 חיי מוהר"ן, נסיעתו ושיבתו באומין, סי' כג, וראה ימי מוהרנ"ת, ירושלים תשל"ז, דף לה ע"ב.

23 פייקאז, עמ' 45, קושר זאת על-דרך ההשערה (הקרובה) בשיח ושיג של ר' נחמן עם המשכילים אוהבי השירה שם, וראה גם ליבס, עמ' 236 הערה 125.

24 כט [לא] ע"ב, וביידיש: אונז וז הט זייער וואל גוקאנט חכמת השיר (דהיינו דו חכמה מעזאל ריידון זייער שיינו לודור מוט גרוס חכמה). וראה ל, ע"א (על בן הבערגיר).

25 כט ע"ב ובדומה ביידיש. בעניין 'שיר של חשק' ראה שיחות הר"ן, סי' רנה.

בא לו הסדר ונסכם בלבה שזה הוא'.²⁶ דברים אחרונים אלה בעניינה של חכמת השיר יצאו ללמד על היחסים המורכבים שבין האמת השירית והמציאות והם משקפים, כפי שעוד נראה, גם את המתח הדיאלקטי בין מה שנראה כמתקן על-פי מנגנונו החיצוני של הסיפור ואינו אלא אשליה, ובין האמיתות המנצנצות ממנו, על-ידי מי שיודע את הסדר הנכון של הסיפור על-פי מנגנונו הפנימי.

[ג]

בדיקה שיטתית של העיבודים ההולכים ומתרבים לסיפורי ר' נחמן אינה מענייני כאן, על-כן אסתפק רק בכמה הערות, שמהם גם נלמד גופי דברים לדרך הסיפור של ר' נחמן. יהיה אשר יהיה היחס בין הנוסח העברי והנוסח שביידיש שלפנינו,²⁷ אולם נקל להבחין, שגם באחרון מצויים אותם סימנים ריתוריים-סגנוניים, שבריכוזם הופכים לבעלי משמעות בעיצובן של יחידות הבנייה הבודדות של הסיפור והמבנה כולו. גם המעבדים והעורכים האחרונים של סיפורי ר' נחמן (פ' שדה, ע' שטינזלץ וי' הר) חשו במידה זו או אחרת בהכרח האימננטי לשמור על אותם סימנים, שדיברתי בהם; אבל רק שדה, שניחן, בנוסף למידת דרך-ארץ כלפי קודמו, גם באינטואיציה אמיתית של סופר, השכיל לשמור על התבנית הבסיסית של האמירה הברסלבית, אף שגם הוא ייתר, לדעתי, פה ושם בתיקונים.²⁸ לשם הדגמה אציג זה לצד זה את הניסוחים האלטרנטיביים של השלושה למספר משפטים בקטע המוכר לנו.²⁹

26 לב ע"ב וראה גם לה ע"א. איני דן כאן במוטיב קרוב – הנגינה ב'כלי שיר', מיומנות ששולטים בה בת העני, בן הבערגיר וגם הקיסר (העני), 'כי זה קיסר'; וראה בעניין זה ברמז, להלן הערה 62.

27 ראה לעיל הערה 10. דיון בשאלת היחס בין הנוסחים ראוי לו שיחרוג מבירור שאלת 'מקוריותו' של אחד מן השניים (שהרבה אמוציות מעורבות בו), ויעבור גם לתחומי הדיון הספרותי לעצמו. אכן אין ספק שבירור כזה יהיה בו גם משום זריקת אור נוסף על השאלה הנזכרת.

28 ראה דבריו על שיטתו: פנחס שדה, תיקון הלב, עמ' 244–245.

29 המקורות: פ' שדה, שם, עמ' 60–61; ע' שטינזלץ, ששה מסיפורי המעשיות של ר' נחמן מברסלב, תל-אביב תשמ"א, עמ' 36–37; י' הר, רבי נחמן מברסלב סיפורי מעשיות, תל-אביב תשמ"א, עמ' 82.

הנוסח המסורתי

נוסח שדה

ויהי היום. ונסעה אשת הבערגיר עם עגלות צב לטייל. ולקחה עמה רעותיה. ולקחה גם אשת העני עמה. ונסעו על הטייל. והנה עבר איש חיל אדון שקורין יעדניראל. 5 עם החיל שלו. ופינו אל הצד מן הדרך בשבילו. ועבר החיל.

והיא היתה יראת שמים ולא רצתה לשמוע לו כלל. והיתה בוכה מאד. והיו מבקשים ומפתים אותה והיא היתה יראת שמים 10 ביותר.

פ"א עבר הבערגיר אצל בית העני. שמע שהוא בוכה ומתמרמר מאוד. נכנס ושאלו. מה אתה מתמרמר ובוכה כ"כ

והלך ועשה דבר מבוהל. ובאמת היה שגעון. 15 הלך ושאל באיזה מדינה דר היעדניראל הנ"ל. והלך ונסע לשם. ועשה דבר מבוהל מאוד והלך לבית היעדניראל.

וגם הוואכין נבהלו ונשתוממו מאוד מחמת שראו פתאום בן אדם אצלם מבוהל מאוד. 20 ונבהלו מאוד. איפא בא זה לכאן.

ובא והקיצה. וא"ל בא. וראתה אותו ונבהלה. ואמר לה תיכף בא עמי והלכה עמו ועברו גם עתה כל הוואכין עד שיצאו. ואזי תיכף נבהל ונזכר מה שעשה דבר כזה. והבין שבוודאי 25 תיכף יהי' נעשה רעש גדול. וכן הוה שנעשה שם תיכף רעש גדול אצל היעדניראל.

ויהי היום, ונסעה אשת הבורגני בעגלת צב לטייל. לקחה עמה את רעותיה, ולקחה גם את אשת העני עמה. ונסעו לטייל. והנה עבר איש-חיל אדון, שקוראים גנרל, עם החיל שלו. פנו מן הדרך אל הצד בשבילו, ועבר החיל.

והיא, שהיתה יראת-שמים, לא רצתה להישמע לו כלל, והיתה בוכה מאוד. והיה מבקש ומפתה אותה, והיא היתה יראת-שמים.

פעם אחת עבר הבורגני אצל בית העני. שמע שהוא בוכה ומתמרמר מאד. נכנס ושאלו: מה אתה מתמרמר ובוכה כל כך?

והלך ועשה דבר מבוהל, ובאמת דבר של שגעון: הלך ושאל באיזו מדינה דר הגנרל הנ"ל, והלך ונסע לשם. ועשה דבר מבוהל מאד והלך לבית הגנרל.

וגם הזקיפים נבהלו ונשתוממו מאד, מחמת שראו אצלם פתאום בן-אדם מבוהל מאד. מאיפה בא זה לכאן?

בא והקיצה ואמר לה: כואי. ראתה אותו ונבהלה. אמר לה: תיכף תבואי עמי. הלכה עמו, ועברו גם עתה על פני כל הזקיפים, עד שיצאו. אז נבהל ונזכר שעשה דבר כזה, והבין שבוודאי יהיה נעשה תיכף רעש גדול. וכן הווה, שנעשה שם תיכף רעש גדול אצל הגנרל.

נוסח שטינולץ

נוסח הר

באחד הימים נסעה אשת הבורגני במרכבה לטייל. לקחה עמה את רעותיה ולקחה גם את אשת העני בתוכן.

והנה עבר גנירל וחילו. פנו מן הדרך אל הצד, ועבר החיל.

שם היה מבקשה ומפתה אותה, והיא היתה יראת שמים ביותר, ולא רצתה להישמע לו כלל, והיתה בוכה מאוד.

פעם עבר הבורגני אצל דירת העני. שמע שהוא בוכה ומתמרמר מאוד. נכנס אליו ושאלו: — על מה אתה בוכה ומתמרמר כל כך?

והלך ועשה דבר מבוהל, ממש דבר שגעון: הלך ושאל באיזו מדינה דר הגנירל, והלך ונסע לשם. בא לבית הגנירל.

וגם הם, הזקפים, כשראו פתאום בן אדם מבוהל אצלם, פשוט התבלבלו: — איך בא בר נש זה לכאן?

בא והעיר אותה ואמר לה:

— בואי!

ראתה אותו ונבהלה גם היא.

אמר לה:

— תיכף תבואי עמי!

הלכה עמו, ועברו גם עכשיו על כל הזקפים, עד שיצאו. אז נבהל מאוד ונזכר מה שעשה, והבין שבוודאי יעשו תיכף רעש גדול. וכך הווה: — מיד נעשה שם רעש גדול אצל הגנירל.

והיה היום ונסעה אשת הסוחר לטייל במרכבה ולקחה עמה עוד נשים, ולקחה גם את אשת העני, ונסעו לטייל.

בינתיים עבר גנרל אחד עם החיל שלו, והם פנו לצד הדרך בשבילו, ועבר החיל.

והיא היתה יראת שמים ולא רצתה לשמוע לו כלל. והייתה בוכה מאוד, והיו מפתים אותה ומדברים על לבה, אבל היא היתה יראת שמים ביותר.

פעם עבר הסוחר אצל בית העני, ושמע שהוא בוכה במרירות מאוד ומטיח ראשו בכותל. נכנס אליו הסוחר ושאלו: מה אתה בוכה כל כך?

והלך הסוחר ועשה דבר פרוע, שבאמת היה זה שגעון. שהלך ושאל באיזו מדינה דר אותו גנרל. ונסע לשם, ועשה דבר מוזר מאוד, שנכנס לבית הגנרל.

וגם השומרים נבהלו ונתבלבלו מאוד, מחמת שראו פתאום אדם לידם נחפז מאוד. ונבהלו מאוד: כיצד בא זה לכאן?

ובא והעירה משנתה, ואמר לה: בואי. כשראתה אותו נבהלה מאוד, ואמר לה בואי תיכף עמי. והלכה עמו. ועברו גם עתה על כל המשמרות עד שיצאו משם. ורק אז נזכר מה שעשה, דבר משונה כזה. והבין שבוודאי תיכף תהיה מהומה גדולה אצל הגנרל. וכך היה, שנעשתה תיכף מהומה גדולה אצל הגנרל.

כל השלושה חילקו את הקטע לפיסקאות,³⁰ פיסקוהו, פתחו את ראשי התיבות שבו ותרגמו את הלעזים.³¹ הם גם דאגו להתאמת הטעון התאמה במין, בפעלים³² ובשמות התואר. המירו מילות יחס שבהן זרות לאלו המקובלות בלשוננו או השמיטון אגב בנייה שונה של המשפטים. הם גם שינו את מה שדעתם לא היתה נוחה ממנו בשימושי הבניינים והזמנים³³ וכן תקנו את שגיאות התחביר המובהקות — את סדר המילים במשפט ועוד כיוצא-בזה.³⁴ המעבדים גם השמיטו קצת מן ה"וים המרובים,³⁵ החליפו שמות-גוף המייצגים נושא בנושא עצמו,³⁶ ואין צריך לומר, שלכל זאת יש משמעות הן ברובד הלשוני והן ברובד הסגנוני.

אין ספק שתיקונים כאלו הם בעיקרו של דבר מעשה נדרש, אף שגם בהם דרושה זהירות. הפיכתו של הבערגיר ל'בורגני' (שדה, הר ומעבדים קודמים להם) היא אפשרית. יש בה שמירה על המשמע ועל הצורה המקורית של השם, ובוודאי טובה היא יותר מאשר ההמרה ב'אזרח סוחר' בתחילה ואחר-כך בעקביות ב'סוחר' (שטינזלץ). ברם אם כוונת המחבר נחשבת, נתקפח על-ידי התרגום הרמז של ר' נחמן, שדרש: 'בלוט כתיב [בר' יט: יז] ההרה המלט היינו בערגיר.

30 הדבר לא בא לידי ביטוי בהעתקתי. לעומת זאת התעלמו מן החלוקה הברסלבית לפרקים, שאפשר להוכיח את הגיונה. כאנד (ראה להלן, הערה 46) נוקק בדרך-כלל לחלוקה הברסלבית, אך הוא הוסיף וחילק את הפרקים הארוכים חלוקת משנה.

31 שטינזלץ והר השאירו את המילה גנרל (יעדניראל במקור) הבאה במקור כתמורה משום התקבלותה, אולם הם השמיטו את הצירוף העברי המקדימו. על-ידי כך יכלו גם להימנע מצירוף כינוי הלוואי 'שקורין' החוזר בשפע בסיפור זה ובשאר סיפוריו (וראה ורסס: פרל, מעשיות ואיגרות, עמ' 58). שדה שמר על התבנית הברסלבית המקורית אם-כי שינה (האם לצורך?) ל'שקוראים'. תוצאת לוואי נוספת של תיקון כגון זה היא המעטת המילים המסוגרות, ואכן המעבדים השתדלו באמצעים שונים להפחית את מספרם של המשפטים המסוגרים, שפעמים הרבה מקורם במבוכה לשונית וסגנונית. על צורת יעדניראל ראה ד' סדן, 'פפים קטנים', סיני, צ"א (תשמ"ב), עמ' קפד.

32 במקרים אחרים גם בגוף ובמספר. דוגמאות לכך יש למכביר בסיפור, ואין כאן מקום לפרט. 33 דוגמא יפה לכך בהמשכו המייד של הקטע המצוטט. שם נכתב: 'ונשבעה בה'. שכל המזל שיש לה אפשר יש לה איזה מזל שיהיה לה איזה גדולה והצלחה. שיהיה כל הצלחה שלה לא נמנע מאתו ואם ירצה ליקח לעצמו כל הצלחה וגדולה שלה והיא תשאר כמקודם לא יומנע ממנו כלל'. שיבוש הזמנים יצר סרבול, והמעבדים פישטו את הדברים כלי-אחד לשיטתו.

34 כגון באופני יידוע הסמיכות בהמשך בכמה מקרים, וכמו כן בשיבושים הנובעים מעירוב דיבור ישרי ודיבור עקיף, וראה ורסס: פרל, מעשיות ואיגרות, עמ' 85–86.

35 יש שהמירו אותם במילות חיבור לשם הגיוון.

36 לפעמים גם הוסיפו נושא (שם-עצם או שם-גוף) במשפטים חסרי נושא, ועוד הוספות כיוצא באלו להבהרה.

21/0 for the murderer

21/0 for the murderer

21/0 for the murderer

21/0 for the murderer

21/0 for the murderer

21/0 for the murderer

21/0 for the murderer

דמסתפינא, הייתי אומר, שבכך הוא שינה, אם לא לומר רידד, את הנוסח העברי ופגע באווירתו המיוחדת הנבנית במידה מרובה על יסוד השימוש בצירופי לשון מקראיים, לשונות מרבדים מאוחרים⁴³ ואמצעים סגנוניים אופייניים.⁴⁴ במידה

(ל ע"ב). שם התעלם המעבד מן הצירוף לחלוטין. החילוף של 'מבולה' (שורות 14, 16, 19) ל'פרוע', 'מזור', 'נחפז' כולו תרומת המעבד. חזרתו של שם התואר מכוונת והיא מתאשרת גם מן היידיש. אמנם ר' נחמן משחק בשתי ההוראות העבריות של השורש: זו המקראית המבטאת חדרה, וזו שעל-פי לשון חז"ל המביעה חיפזון בנוסף לזו שעל-פי היידיש הרומזת לשיגעון (אגב, ה'בהלה' היא המאפיינת את הבערגרי, והיא התכונה המיוחסת לו גם באכספוזיציה של הסיפור). שטינזלץ גם המיר 'דעש' ב'מהומה' ויזן 'הוה' ב'יזן' היה (שורות 25 ו-26). עוד ראה השינויים שהכניס בתיאור הבת: בנוסח המקורי וביידיש חוזר לגביה התואר חידוש שהוא תואר אהוב על ר' נחמן, ובו אף הגדיר את עצמו — 'חידוש כמוני עדיין לא היה בעולם' (שבחי מוהר"ן, גדולת השגתו, סי' ז וראה גם שם, סי' ו ובהשמטות סי' א, ירושלים תשכ"ב, עמ' 91 וראה עוד: כוכבי אור, אנשי מוהר"ן, סי' יא-יב, עמ' מו-מז ועוד כיוצא בזה). כחידוש גם הגדיר את הרשב"י, את האר"י ואת הבעש"ט, שאחריו 'היה... העולם שקט' עד שבא הוא (שבחי מוהר"ן, גדולת השגתו, סי' לט), וכך גם הגדיר את סיפוריו (חיי מוהר"ן, שיחות השייכים להסיפמ"ע, סי' יד) ועוד. שטינזלץ העדיף לשנות תואר זה ל'מופלג', 'פלא', 'לפלא' (שם, עמ' 38 והשווה, לא ע"ב-לב ע"א). הוא גם לא הסתפק בתיאורה של הבת כ'יפת תואר מאוד מאוד', וכתב: 'והיא היתה יפהפיה, יפת תואר מאוד מאוד', ואין צורך בהערכת הדברים. והשווה גם התיאור הכמעט זהה של התינוק ב'מעשה מבעל תפילה' במקור נב ע"ב ובעיבודו של שטינזלץ, שם, עמ' 117. עוד עדות אחת לתיקוניו בהמרת 'חדר' ל'כיתה' ודל'. כגון: 'הכל כאשר לכל', 'אף אני בחלומי' הבאים בראשית הסיפור. אלו הומרו עליידי שטינזלץ בלשונות סתמיים — 'הכל' (כך גם אצל הר), 'אף אני חלמתי'. שדה השאיר את לשון המקור בשני המקרים. להלן שינו שטינזלץ והר (אבל לא שדה) את הצירופים 'רובה בקשתו' המקראי ו'צד דגים' שעל-פי לשון חז"ל. הכל שינו כמובן 'צידי דגים' ל'דייגים', 'כולי האי ואולי' (לו ע"ב) לשון החזרת גם בפי תלמידי ר' נחמן הרבה, ל'אולי', ושוב לא באתי למצות.

wife's beaut
= child's in
הא-פלא

43

שטינזלץ החליף 'הנ"ל' ל'אותו', השמיט את הכפילות של התואר 'מאוד מאוד' (כך גם שדה והר. גם הם משמיטים לרוב סממן ריתורי אופייני זה). כמרכן, המיר 'פעם אחד' ב'פעם' (אמנם לא בעקביות). שדה לא עשה מעשה מוכני והותיר את הלשונות הכפולים כאשר ההגזמה נדרשת מעצם העניין (כגון בתיאור יפי הבת), וכן השאיר 'הנ"ל', כאשר העניין שעליו הוא הוסב אינו בהקשר הקרוב. בשלושת העיבודים הומרו מילים וצירופי לשון בלתי מקובלים, שחלקם שאולים מן היידיש. עוד ראה שורה 23-24. כל המעבדים השמיטו את תואר הפועל 'תיכף' החוזר ונשנה ג' פעמים לציון תגובת כל הדמויות הפועלות. לעניין הנדון ראה גם מה שכתב שטינזלץ על שיטתו בעיבוד ובתרגום, שם, עמ' 18-19. דברי הביקורת הנכוחים שהטיח באחרים יפים למעשה. עוד ראה דבריו של י' ליבס בציון, מז (תשמ"ב), עמ' 228-229, ואני מקבל קביעותיו בעניין זה. סוגייה לעצמה היא פרשנותו של שטינזלץ (שם, עמ' 48-49). זו ראוי להעין לעצמה, ואין מקומה כאן. אסתפק בכך שאומר, שהוא ניסה להציג פרשנות אליגוריסטית דקדקנית לסיפור, ותוך כדי כך להעמידו כתיאור היסטורי-היסטוריוסופי עקבי ורציף של תולדות עם ישראל מגאולה ראשונה לגאולה אחרונה. אף שיש בדבריו הערות מרתקות ואף מחכימות, שהרי המחבר

faults steal's
trans
& his
interpretation

All the actions seem accidental, unpremeditated while the style is relentless in its forward thrust. In fact, these actions confirm the dream w/which the story began!

תבניות משתרשרות ונשברות ב'מעשה מבועריר ועני'

שווה, אם לא מרובה יותר, נכונים הדברים גם ביחס להר, שהשמיט משפטים שלמים, שינה את המבנה באחרים, המיר את לשונות המחבר באחרות והוסיף מדיליה.⁴⁵ החומרה שבמעשה 'השיפוך' הסגנוני הזה גדולה גם בכך, שהיא פוגעת בעצם רקמתו של הסיפור ואף במשמעויותיו. לשון וסגנון אינם מקריים ביצירה ספרותית, בכל יצירה, ובוודאי אצל יוצר מסוגו של ר' נחמן, שלשונו מלאה תסמיכים מודעים.⁴⁶

[ד]

בדברי בסעיף ב רמזתי לכך, שר' נחמן משתמש ב'שירשור ככלי ליצירת אשליה של השתלשלות הגיונית ביחידות הבנייה של הסיפור, כאמצעי המכוון להקהות את עוקצי א־הקבילות שבפרטי העניינים. ראוי להרחיב מעט בנקודה זו. משום הנוחות שבדבר אשוב לקטע המוכר לנו מציטוטו המלא למעלה, הפותח ב'ויהי היום'. פרטי העלילה בו נראים כקשורים זה לזה והתיאור — כאילו ריאליסטי, כשהפרטנות שבכמה מקטעיו מדגישה זאת במבט ראשון. אולם זה אינו אלא לכאורה. בפועל — שלטת המקריות: ביציאת הנשים, בזימון המקרים המביא את הגנרל ממדינתו למקום טיולן, בבחירתה של אשת העני כאובייקט לחטיפה, בנסיעה ה'שגעונית' של הבערגיר להצילה (המודגשת גם על-ידי כך, שבעלה היה רק 'בוכה ומתמרמר מאוד מאוד'), בכניסה וביציאה ה'מבוהלת' שלו לבית הגנרל, 'בהלה' המדביקה גם את השומרים, ועוד כיוצא בזה. אכן מתברר, שגם המקריות שבדברים אינה אלא מקריות שלמראית עין. לאמיתו של דבר, כל המתרחש הוא ראשית התגשמותו של החלום המתואר באכספוזיציה של

הוא ברה'כי במקורות, הם אינם נקיים מסתירות פנימיות, ולעיתים מפשטנות, וזו כמדומה תוצאה הכרחית של שיטתו המתעלמת מכך, שסיפורו של ר' נחמן לא נכתב כאליגוריה מלכתחילה. הרחעותם של הפרשנים הברסלבים מפירוש עקיב מצד אחד, ופתיחת פתחים לפירושים מתחלפים מצד שני, אינה מעידה על קוצר יד דווקא. יש בה תגובה לטיבו של הטקסט, שסמליו מפולשים.

Abraham's view

45 ראה לעיל בטבלה ובהערותי הקודמות. כאן אציין שני עניינים נוספים בלבד: 'ויהי היום' המקראי, שנעשה עממי (והמתאשר גם מן היידיש) שונה ל'באחד הימים' ושורה 16 כולה קיבלה צביון של עגה. וראה גם דברי ורסס: פרל, מעשיות ואיגרות, עמ' 56, על נוסח הפתיחה 'ויהי היום' ולהלן, הערה 47.

46 כל דברי על המהדורות החדשות לא היו אלא בבחינת פתיחת הסוגייה בלבד. בדיקתן המלאה עוד צריכה להיעשות כמו גם הערכתם של עיבודים קודמים ותרגומים כגון זה האחרון של באנד (A.J. Band, Nahman of Braslav, The Tales, New York 1978), שבו (לפעמים יותר מאשר בכמה מן העיבודים העבריים) נותר רמז לאוירתו הלשונית המיוחדת של הסיפור המקורי.

הסיפור. ⁴⁷ כלל הדברים: האשליה מוצגת כמציאות, ואף שדמות פאראדוקס כאן, היא אמנם המציאות, אלא שמנגנונה שונה מזו של המציאות הגלויה. ⁴⁸ גלוי העיניים המוצא את עקרון היסוד יכול לחשוף את הסדר שבפרטי הדברים המקריים לכאורה. כיצד? עקרון היסוד של כל סיפורי ר' נחמן הוא בעצם קוטב תכליתם — התיקון השלימות — שביטוי בסיפור שלפנינו (ואשאר ברובד הגלוי שלו) הוא איחודם של בן הבערגיר ובת העני. ⁴⁹ הדרך אל המטרה נראית עקלקלה. כל התקרבות מולידה התרחקות, והשגת התכלית האחרונה נראית כתקוות שווא, כשאפה בלתי ניתנת להגשמה, אלא ששוב צץ לעינינו פאראדוקס, שכן בבחינה של הדברים למפרע מתחוויר, שכל סיבוב היה הכרחי, משום שחסרו תנאים להתרה מוחלטת של הסבך. כל סטייה היתה מחויבת, ואם-כן היא היתה בעצמו של דבר קפנדריה.

beauty
summa

בדיקה מפורטת של הכלל העולה מדברי האחרונים אינה אפשרית בשום אפיק של דיון בסיפור משום המורכבות שבו ובשל קוצר היריעה, עלי-כן אגע רק בשלושה עניינים ובראשי פרקים בלבד, והם: א. שאלת המוטיביקה (בשני

47 ר' אברהם חזן קובע (בדיונו בסיפור מז' בעטלירש) כי 'כפי הנראה בכל סיפורי מעשיותיו הק' [הקדושים] שגמר כל סיפור המתחיל ויהי היום סובב והולך להסיפור שמקורם' (כוכבי אור, אמת ואמונה, שם, עמ' צז = חכמה ותבונה, תל-אביב חש"ד, עמ' קטז-קיו). הנחה זו, המלמדת גם לגופה על המגמה הרואה אף בפרטי הניסוח כוונה עמוקה, בוודאי דורשת בדיקה, מכל-מקום, במקרה שלפנינו, הקשר בין הפרקים מובהק.

48 בשבחי מוהר"ן, גדולת השגתו, סי' מ, הביא ר' נתן מדברי ר' נחמן דברים על כך, 'שכל אלו המעשיות [המעשים] = י"א שנעשים בכל העולם שכולם מרמזים בודאי על דברים עליונים כי אין שום דבר ר"ק בעולם... ובודאי כל מעשה העולם מרמז למעשה שמרמז. אבל היא רק רמזים בעלמא נגד אין סוף ואין תכלית', ובהמשך הוסיף ש'אמר בזה"ל [בזה הלשון] שכל מה שנעשה הוא רק (דראט ארכיט) נגד וכו' והדברים עתיקים', והשווה לתיאור הציפורים ש'נדמה שהיו בעצמן מנגנים כי היו עשויים עם (דראטין) באומנות עד שנדמה שהם בעצמן עושים כל הנ"ל' (אגב, התמונה הנ"ל שינתה את צבינה האופייני בעיבודיהם של שדה והר). עוד ראה חכמה ותבונה, שם, עמ' כד, בדבריו של ר' אברהם הנ"ל, שכל מעשה הוא 'אמת' ו'נעשה במקום שנעשה', אלא 'שבסיבת ההשתלשלות מעולם לעולם נאחזים היכלי התמורות להמיר ולהחליף כל פעולה וכל מעשה וכו'; וראה גם שם, עמ' עד, סי' ב.

illusion /
reality

49 בסיפור הנדון הוצג איחודם ללא כל 'אגנוס', שלא כמו בכמה מסיפוריו, וכאן הרקע להתרגשותם היתה של שומעיו (ראה להלן, הערה 60). ואמנם האופטימיות המשתקפת מן הסיפור מדימה על רקע מצבו של ר' נחמן אחר שובו מלעמברג, והנדרשים להיקש חד-משמעי בין המציאות הסיפורית וזו הביוגרפית לא סיפקו לנו הסבר מספיק לחידה זו. אכן, היחסים בין שתי מציאויות אלו מורכבים, וביותר אצל ר' נחמן, שטלטלות נפשו מרובות היו; וראה גם בפרק השלישי בספרו של דן, שבו עסק בהרחבה בתופעה של קיטוע הסיפורים ובהשלמתם.

this tale unusually optimistic, ap. given its biog. timing

מובניה המקובלים); ב. פרטים שבמבנה; ג. אופני עיצוב הזמן והמרחב. בבחינתם של שני העניינים הראשונים אתה מוצא שוב, שר' נחמן כאילו 'משתעשע' בפאראדוקס שדיברתי בו: מה שנראה כשלם, שלימותו היא אשליה בלבד. היא מעין השלם, ועל-כן היא נדמית לנו כמציאות שלימה. שבירתה של האשליה היא שלב הכרחי בדרך להעמדתה של השלימות האמיתית, שהיא המציאות הממשית היחידה, המציאות המתוקנת.

לעניין הראשון: משני מקורות עיקריים שואב ר' נחמן את המוטיביקה המשמשת אותו בסיפור הנידון (וכך בשאר סיפוריו), והם: א. מאוצר המוטיבים הכללי; ⁵⁰ ב. מעולם המסורת (מקרא, אגדה וספרות מאוחרות — קבלה ושלוחותיה) ⁵¹ ובנוסף לאלו מוצאים אנו גם השתקפויות של המציאות הקונקרטית. ⁵²

אפרט יותר: מוטיבים רבים נראים לנו כמוטיבים עממיים מוכרים, וביניהם ערירות ופקידה, ⁵³ תקיעת כף לזיווג, טבע כעד, גורל מתהפך, חטיפתה של בת

50 ראה פייקאז, 'עמ' 104–106; הנ"ל, 'צדיק לבני העולם החדש? 1', שם, עמ' 163 והערה 45; דן, 'עמ' 136–138, 154–155 ועוד על-פי המפתח 'סיפורי עמ'; באנד (לעיל, הערה 46), 'עמ' 36, 39, 45; שמרוק, ספרות יידיש, 'עמ' 224, 227–229. עוד ראה גם: העדות בחיי מוהר"ן, נסיעתו לנאורוויטש, סי' יד. בין השאר כתב: 'כי זה ידוע לנו כבר והוא כלל גדול שכל הדברים שבעולם ובכל הלשונות העכו"ם יכולים למצוא אלוקותו ית'... ובהמשך הוסיף: 'ראינו בחוש ממש שאצלו ה' כל העולם כולו פתוח ומגולה וה' רואה בכל דבר התלכשות חיותו ית' עד שה' יכל לעשות תורות נפלאות ונוראות מכל הדברי' שבעולם...'

51 פרטים מספר הובאו ויובאו בהקשרים שונים. כאן רק אזכיר את תיאור ההתראות של בת העני למחזירה, שיש בו זיקה לתיאורים על ארבעה שנכנסו לפרדס (חגיגה יד ע"ב), וראה חכמה ותבונה, שם, 'עמ' פט, צ = רמזי מעשיות, השמטות, עמ' 276, ושטינולץ, שם, עמ' 50. על השימוש ב'חומרים מעולמה של הקבלה וסמליה' עמד בהרחבה דן בפרק השלישי של ספרו. המחבר לא עסק במכלול המוטיבים המסורתי הלא-קבלי.

52 ראה בענייניו של סיפורנו גרין, עמ' 240, ויש בדבריו הרגשה של עניין זה יותר מן המידה. לפי העדות המובאת בחיי מוהר"ן, שיחות השייכים להסיפמ"ע, סי' א, סיפר ר' נחמן את הסיפור 'אחרי שסיפרו לפניו מקודם מענין כתב עם אותיות של זהב', הוא שילב עניין זה בסיפור — 'כל המלכים', שנתקבצו למנות את העני לקיסר 'על כל העולם', נתנו לו, כך סיפר, 'כתב באותיות של זהב' (לב ע"א). אין זו עדות בודדת. 'כל המיני סיפורים שיש בעולם וכו' שמספרין העול' הכל ה' בא לפניו וגם כל המעשיות שמספרין וכל המעשיות הנדפסים הכל היו לפניו. וה' חפץ בכל פעם שיספרו לפניו חדשות מעסקי העולם כי ה' יכול להעלות ולעשות עבודה נוראה ונעלמת מאוד בכל הסיפורי' שבעולם' (שבחי מוהר"ן, גדולת השגתו, סי' ג ושם כל העניין); וראה גם שם, 'גיעתו וטרחתו בעבודתו ית', סי' יא; שם, מעלות תורתו וספריו הקדושים, סי' לח, וענין עוד שם סי' ו, מו; שם, להתרחק מחקירות, סי' ח; שם, עבודת ה', סי' צז, וראה בנושא זה גם יוס, עמ' 207; פייקאז, עמ' 108–112 ואלשטיין, תורת הסיפור, עמ' 73 ומה שציטט משיחות הר"ן בעניין זה.

53 השווה 'שבחי הבעש"ט', מהדורת הורווצקי, עמ' מ–מא וראה הערות ג' מינץ וד' בן-עמוס במהדורה האנגלית של החיבור: *In Praise of the Ba'al Shem Tov*, Bloomington—1970, p. 308, וענין גם שמרוק וורס: פרל, מעשיות ואגדות, עמ' 119.

critical of
Rt

מלך, ועוד. לא זו בלבד, הסיפור בכללו נראה כנובלה עממית אופיינית, שמרכיביה העיקריים הם: הבטחת אוהבים, הרחקה אכזרית, הופעה של מחזרים, בחינתם על-פי סימן מוסכם, עמידה בנסיון הנאמנות ואיחוד מחודש. אבל, גם המכלול וגם הפרטים נשקפים לעינינו בהארה מיוחדת, ⁵⁴ והם מצטרפים לאוצר גדול של מוטיבים 'מסורתיים', שעברו טרנספורמציה מקורית. כך — **החלום** הנחלם על-ידי הבערגיר ואשת העני (במקביל) הוא מעין החלומות הנבואיים של הקדמונים (יוסף וכיו"ב), ⁵⁵ אבל יש בו גם מן המיוחד. משקלו הסגולי של החלום בסיפורי ר' נחמן וגם בחייו אינו יכול להיגדר על-ידי הוספת שם התואר 'נבואי' בלבד (והנושא ראוי לדיון לגופו). ⁵⁶ כך גם בעניינם של מוטיבים רבים אחרים, הן עלילתיים והן תבניתיים: **המדבר** הוא מקום המגורשים, מקום הגלות; אבל ביצירתו של ר' נחמן הוא בו בזמן גם מקום הזיכוכ. הזיקוק והתיקון (אכן, גם לכך שורשים). ⁵⁷ ככלל: לא מעט מוטיבים חוזרים ונשנים בכל סיפוריו, והם הפכו למוטיבים מנחים ולסמלים קבועים, שהמסומל שלהם מסורתי ואישי כאחד, ⁵⁸ ומהם: בן ובת יחידים הכמהים לאיחוד ⁵⁹ (הבת 'בת קיסר' ⁶⁰) פירוד מאונס,

- 54 ראה א' באנד (לעיל, הערה 46), עמ' 311–312.
 55 השווה גם שבת קיט ע"א בסיפור הידוע על יוסף מוקיר שבת.
 56 מבלי להיכנס לפרטים אציין, שפונקציה דומה יש לחלומות שחולמים בן המלך ובן השפחה שנתחלפו, וכעין זה אנו מוצאים גם בסיפור 'האוצר שתחת הגשר' המיוחס לר' נחמן: ראה כוכבי אור, ספר סיפורים נפלאים, שם, עמ' כו (על קרבן זה ועל הסיפור הנזכר ראה מ' פייקאד, 'צדיק לבני העולם החדש?', שם, עמ' 155 והערה 23), ועיין גם דברי פ' שדה ב'אחרית דבר' לתיקון הלב, עמ' 245–246, על תבנית החלום של כלל סיפורי ר' נחמן.
 57 ראה לדוגמא אלשטיין, דיס', עמ' 226–230.
 58 ראה י' דן בהקדמתו לספר של א' באנד (לעיל, הערה 46) עמ' XIX–XVIII ובהם סיכום דבריו בפרק השלישי של ספרו הנ"ל. וכן, שמרוק, ספרות יידיש, עמ' 231–232.
 59 על מוטיב זה לגילוייו, בסיפורי ר' נחמן, ראה גרין, עמ' 294.
 60 ר' אברהם חזן מעיד בשם אביו ר' נחמן מטולטשין על 'שמחה גדולה ועצומה שהיה אז בין אנשיו של ר' נחמן ... כי הבינו אז משיחותיו הק' ששח אח"כ המבוארים בסוף המעשה, שענין הבחור והבת מלך [וההגשה שלי — י"א] המובא שם מרומז על נשמת משיח וכנסת ישראל שעכשיו הם נפרדים זה מזה וכו' (רמזי המעשיות, השמטות, עמ' 276 = חכמה ותבונה, עמ' צ). אין טעם לפקפק בעדות זו, ומלבד לעניינה, מותר ללמוד ממנה, שתלמידו ר' נחמן נרמזו היטב גם כאשר הוא השתמש, מסיבות שונות, בסמלים קבליים שלא בצורתם האופיינית, והשווה 'מעשה ממלך וקיסר' ודברי מ' פייקאד, עמ' 180–184: וראה גם שם, עמ' 150, בדיונו בדברי ר' אברהם הנזכרים לגופם, שבהם מצוי פענוח אישי משיחי קיצוני של הסיפור. בספר 'פעולת הצדיק' לר' אליעזר שלמה שיק (דפ"ר ניו-יורק תשל"ח), 'ירושלים תשמ"א (ללא שם המחבר), סי' תתי"ז (עמ' שלו–שלו), מצוטטת המסורת הנ"ל בשילוב הדברים מחיי מוהר"ן (לעיל, הערה 52), וכך שיעור הדברים: כשר נחמן שמע את הסיפור 'מענין כתב עם אותיות של זהב ענה ואמר ... ואס דערצלט איהר א מעשה פון א כתב? ! והתחיל לספר כל המעשה מהבערגיר והעני וכו' [ולחלן] ומהכתב

how his hasidim picked up the hints

his closest disciples identified him as hero of the Tales

בכיה, תעייה, מפת עולם (לאנד-קארט) שבידי המחפש, ⁶¹ יופי על-טבעי, חכמת-השיר, שיר וניגון, אילנות ומקומות מים (שבהם שוהים הגיבורים), מעשה חליפין, התחפשות, הורדת מלך ממלכותו ושילוחו, ועוד כהנה וכהנה. ⁶² הכל נראה מוכר וידוע, ויחד עם זאת, בהקשר הספרותי השונה השתנה גם צבינו. לעניין השני (ואי-אפשר לנתקו מן הראשון): ר' נחמן מציג הרבה מן העניינים בסיפור בכעין מערך תקבולתי. ⁶³ לפעמים סימטרי לפעמים הפוך. אולם התקבולתיות לעולם אינה שלימה. ר' נחמן שובר. לבערגיר העשיר בן. לאשת העני בת (הם ניתנו לשניים ב'שכר' העמידה בנסיון). העשיר, שהיו 'הוועקסלין והברייב [השטרות והאיגרות] שלו הולכין על העולם' יורד מנכסיו ובנו מגורש. בת העני 'היתה יפת תואר מאוד מאוד שלא היה יופי של מין אדם כלל', שרים היו 'באים לראותה'; ואביה, בזכותה הלך ונתעלה, עד שנעשה קיסר, 'והיה לוחם

symmetrical
structures

האמיתי שהיה בידו דייקא על ידה נעשה הייחוד והזיווג בין קוב"ה ושכינתיה'. ואם לא נרמזו די לגבי מהות הכתב, מעיר המחבר שם בהערה, ש'דעת לנכון שהכתב הוא תורת רביז'ל', ועיין שם כל העניין. היהיו העקרונות בין ר' נחמן וגיבור הסיפור שעלה מכלל דברי הפרשנים הברסלבים מקובל גם על ויס, הטוען: 'אין לך כל דיבור ודיבור בכל סיפורי המעשיות, שלא יהא חוזר ומוסב על דמות האיש נחמן מברסלב... זהותו הסימולטאנית של ר' נחמן עם כל גיבוריו של ספר סיפורי המעשיות היא המפתח הכללי ביותר להבנת האליגוריות ההן' (ויס, עמ' 152). הוא חוזר על הנחת יסוד זו בכמה וכמה הקשרים נוספים והיא מקובלת בעיקרה גם על גרין, וראה מ' פייקאז', 'צדיק לבני העולם החדש?!', שם, עמ' 157 וראה לעיל הערה 38 ולהלן הערה 71. ר' אברהם הנ"ל גם טוען, 'שזה ידוע דכל תורה שאמר היתה העיקר על עצמו' (אבני"ה ברזל, שם, עמ' פ).

Weiss

map as
realia

ראה פייקאז', עמ' 186, והוא עניין שהופעתו במהדורה הראשונה (כקראניקס) שימש בסיס להתלוצצותו של פרל; וראה גם שמרוק וורסס: פרל, מעשיות ואיגרות, עמ' 161-162. התיאור המלא ביותר של 'לאנד קארט' מופיע ב'מעשה מבעל תפילה', נא ע"ב, והשווה לכך חיי-מוהר"ן, נסיעתו ושיבתו באומין, סי' כו. גם כמה מן המוטיבים האחרים המופיעים בסיפורי ר' נחמן שימשו את פרל בפארודיות שלו; ראה שמרוק וורסס, שם במבוא, ובעיקר שם פרק ב (בדברי שמרוק) ועוד ש' וורסס, 'שיטות הסאטירה של יוסף פרל', סיפור ושורשו, תל-אביב 1971, עמ' 9-45.

מתוך מה שעלה במישורין ובעקיפין בדברי ניתן להבחין, כי לא מעט מוטיבים מן הנזכרים הם בגדר מיצוי ספרותי של חוויות מציאותיות ואחרים משמשים בתורות, ומבלי לפרט אזכור (בנוסף למה שכבר נרמז בדברי בסוף סעיף ב; ראה לעיל והערות 52 ו-61) את עניין ההתחפשות. עיין לדוגמא חיי מוהר"ן, נסיעתו לנאוורטש, סי' ז; שם נסיעתו לא"י, סי' יא, י; חכמה ותבונה, שם, עמ' עד, אבני"ה ברזל, שם, עמ' נ סי' ו ועוד. ורבה הספרות בעניין דעותיו על השיר הניגון ואין בידי לפרט; וראה רק לדוגמא הדברים שליקט ר' שמואל הורוביץ ב'שיחות ורמזים', שנשפחו לספר 'סיפורי מעשיות', טו ע"ב-טז ע"א בהקשר לסיפורנו.

ר' נחמן מטשהרין לומד מכך, ש'השי"ת מנהיג עולמו מידה במידה', רמזי המעשיות, עמ' 261-262.

disguise

מלחמות, והיה מצליח מאוד. וכבש מדינות והיה לוחם ומצליח וכובש והולך עד .. [ש]נתקבצו כל המלכים והסכימו שהוא יהיה קיסר על כל העולם.⁶⁴ החלום שחלמו הן הבערגיר והן אשת העני 'באותו הלילה פלונית' התגשם לכאורה במלואו — הגלגל התהפך, ולפנינו, במבט ראשון, פאבולה עממית שגרתית; אולם ר' נחמן אינו רוצה בכזו. הוא מהפך את הדברים.⁶⁵ העני, שתחילת עלייתו היתה בשל בתו, 'והיא היתה כל המזל והצלחה'⁶⁶ שלו, מוכיח במעשיו שעלייתו לא לוותה בעלייה מוסרית. הוא גילה רשעות ('והשתדל בתחבולות ... לגרום ... הפסד לבערגיר'), 'גסות',⁶⁷ 'גדלות' ו'אכזריות'.⁶⁸ הוא 'גלגל עלילות' על בן הבערגיר 'והושיב עליו שופטים. והשופטים הבינו, שרצון הקיסר להעבירו מן העולם ושפטו להניחו בשק ולהשליכו לים'.⁶⁹ וגם על אשתו 'הושיב דיינים ופסקו לשלחה ושלחוה'.⁷⁰ כדרך שהוא עלה (כתוצאה מהצלחתו במלחמות) כך גם ירד (אחר כשלונות), וסוף דבר שהוגלה (אחר שהיגלה גם כמה גנרלים בנוסף לאשתו). גם כאשר הכל מגיע אל תיקונו, והוא חוזר אל 'המדינה', אין הוא שב למעלתו.⁷¹ ר' נחמן שובר אפוא כאילו במכוון את ציפייתנו להתגשמות מדוקדקת של החלום. כל חלום צריך למודיפיקציות. יש לברר הטוב וההאמת שיש בחלום.⁷² כל חלום צריך לפשר, ואף שחלום מבשר את העתיד, פרטיו אינם מוכרחים. ואכן, בסיפור שלפנינו בודקים הבערגיר ואשת העני את קורותיהם לאור מה שראו בחלום. מה שראו בחלום מתאשר והולך, אבל זה אינו מונע

betrayal

64

לב [ל] ע"א.

על 'שכירת הסטרוקטורה הסיפורית המקובלת' במעשה מאבידת בת מלך' ראה שמרוק, ספרות יידיש, עמ' 224–225. אני מקבל את דבריו כפרט בתוך כלל.

65

לה ע"ב.

66 כח ע"ב, לה ע"ב.

67 לו ע"ב.

68 כח ע"ב, והוא מעין מעשה אחאב בנכות (אכן הוא אינו צריך לאיזבל).

69 לה ע"ב.

70 בתוספת לסיפור (שלא הביאיה המעבדים) נכתב, 'שגם אח"כ לא היה להקיסר הזקן גדולה, כי הכל היה על ידו. המאטראט [המלחים] טפחו אותו על פניו ודחפוהו'. לעומת זאת — 'הבערגיר היה לו גדולה מאוד (כי הוא) אבי הקיסר שהוא העיקר' (ואינני יודע על-פי מה קבע שטינוליץ, שם, עמ' 54, ש'הקיסר הזקן ... יחזור למקום הראוי לו וישמש בתפקיד המשנה'). ר' אברהם חזן בשם מוהרנ"ת לומד מן הסיום ש'כל אשר שקעו וצללו בקליפות החירופים והליצנות יעבור עליהם מה שיעבור', אפילו בעת הגאולה (כוכבי אור, שיחות וסיפורים, עמ' קיב = חכמה ותבונה, שם, עמ' פט–צ). אגב, הכינוי 'זקן' בדברי ר' נחמן יש לו קונוטאציה שלילית, ור' אברהם מפרשו, כנראה, כמוסב על מתנגדו החרף הסבא משפולה, 'העני בדעת' האנטגוניסט ל'בחור', שהוא הכינוי הרווח לבן הבערגיר; ראה שם בהמשך ופייקאד, עמ' 150.

72 ליקוטי מוהר"ן, יט ה, והוא מעין 'אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים' (ברכות נה ע"א).

72

אותם מלפעול בכיוון שיבטל, למעשה, אף שלא להלכה, את התגשמותו של החלום. אשת העני האמינה, שיש בכוח השבועה שנשבעה, אחר שניצלה על-ידי הבערגיר, ש'כל הצלחה וגדולה שלה .. לא יומנע ממנו כלל'.⁷³ ואכן, החלום במודיפיקציה של השבועה הוא המתגשם. ר' נחמן שובר בכוונת מכון את מערך הציפיות ההתחלתי של הקורא, שאותו הוא כונה לכאורה כדי עמל, ואגב כך, גם שובר סכימה אופיינית של סיפור שינוי גורל.⁷⁴

אפשר לעקוב אחר טכניקה מעין זו גם בפרטים אחרים. הבת כאמה נחטפו. 'הרוצח' חזר כאילו על מעשהו של הגנרל. אבל הדמיון הוא חיצוני בלבד. יש שוני הן בנסיבות והן בסיבות בין שני מעשי חטיפה אלו. חטיפתה של האם היתה תוצאה של זימון מקרים (לפחות למראית עין). חטיפתה של הבת היתה פרי תכנון מדוקדק. המניע לחטיפת האם — תאוונה. ואילו הרוצח 'היה סריס אך חשק לתופסה כדי למכרה'. תאוונה היא תאוות ממון גרידא.⁷⁵ לאור כל זאת נראה,

passive
form

73 הלשון חוזרת כמה וכמה פעמים, ותמיד מנע בסביל (ולא בקל כדרך ששינו המעבדים), והוא כדי לציין, שלא כוחה ורצונה של אשת העני גורמים כאן, במה שהוא בגדר גזירה.

74 אכן, יש לשים לב לכך, שאף למפרע לא הוסבר מדוע אתרע מזלו של הבערגיר. אין לנו אלא להניח, שכאן רמז ר' נחמן לסוד השבירה הלוריאני בגילוי בתחום האנושי, ההיסטורי. יש גם לבדוק את הקשר בין כמה מפרטי הסיפור לתורה סט בליקוטי מוהר"ן ולמצוי בחיי מוהר"ן, שיחות השייכים להתורות, כט וכוכבי אור, אנשי מוהר"ן, סי' ח, שם, עמ' מה.

75 יש טעם לבדוק את מערכת היחסים בין שתי תאוות אלו, תאוות ממון ותאוות ניאוף, הנגדרות על-ידי ר' אברהם חזן (כוכבי אור, ששון ושמחה, שם, עמ' קצו) כ'ראשי התאוות', וראה שבחי מוהר"ן, עבודת ה', כה, ששם מצינו, ש'עכשיו התאוה של ממון... שיהיה לו ממון ועשירות וינהיג העולם בכבוד זאת התאוה היא גדולה עכשו מתאות ניאוף'. לעומת זאת בשיחות הר"ן, סי' קטו, כתב: 'עיקר הנסיון של כל אדם בעוה"ז הוא בתאוה הזאת של ניאוף. ואפי' תאוה ממון אעפ"י שהיא תאוה גרועה מאוד וכו' וכו' והיא ע"ז [עבודה זרה] ממש. אעפ"כ עיקר הנסיון הוא בתאוה הזאת'. מכל-מקום אין זה מקרה, שר' נחמן צייר את המתנכלים לאם ולבת כדמויות המגשימות מידות אלו. שהוא מלכות הרשעה, [ש]הוא ממון מתקשר לתיאור 'מלכות דס"א', 'מלכות המן עמלק, שהוא מלכות הרשעה, [ש]הוא בחינת מאסף ממון' (ליקוטי מוהר"ן, נו, ה). אכן, יחסו של ר' נחמן לממון מורכב יותר ממה שעלה מן הציטוטים לעיל. ראה פייקאד', עמ' 118–119; וראוי להוסיף את בירוירו בתורה הנוכרת (שגם ממנה מתבקש יחס אמביוולנטי לממון) וכמו כן, שם, סח, וליקוטי מוהר"ן תנינא, לו (ולא באתי למצות). גם בתורה המפורסמת (ליקוטי מוהר"ן, כט) הדנה ב'תיקון הכללי', נקשר עניין ממון ועריות. יותר מכך: ר' נחמן משתמש שם גם בצירוף 'תיקון הכללי של הדמים' המתייחס לשני תחומים אלו. בחיי מוהר"ן, שיחות השייכים להתורות, סי' כ, הן בתורה הנוכרת קבע ר' נתן, שבין השאר 'מדבר שם מכסף וממון היינו תיקון הכללי של המו"מ'. שימושי לשון אלו של ר' נחמן ור' נתן נעלמו כנראה מעיני אלו שדנו במושג 'תיקון הכללי', והם ראויים להידון הן לעצמם והן לנובע מהם לסוגייה העקרונית שבה גלגלו. ראה ליבס, עמ' 241–243; ר' מונדשיין, 'על "התיקון הכללי של ר' נחמן במרסלב ויחסו לשבתאות"', ציון, מז (תשמ"ב), עמ' 217 ותגובתו י' ליבס, שם, עמ' 225 ובצינוניהם.

שלאמיתו של דבר, יותר משרצה ר' נחמן לדמות את מעשהו של הרוצח למעשה הגנרל, הוא רצה להנגידו למעשה הבערגיר. הבערגיר עושה 'דבר מבוהל' ובא לעשות טוב למי שיגרמו להתרוששותו, הרוצח עושה כל מעשהו בתחבולות, כדי לקחת 'הון רב'. הבערגיר עשה מעשה של 'מסירת נפש'⁷⁶ בשבילה; גם הרוצח 'מסר נפשו בשבילה', אך הוא היה רוצה למכרה לאיזה מלך.⁷⁷ כל אחד מן השניים 'החביא עצמו עמה בז' מקומות של מים'. אבל בה בשעה שהראשון עשה את כל מעשיו על-מנת להשיבה אל מקומה, התייגע השני בכל יגיעה על-מנת להרחיקה. זה גם זה לא נגעו לרעה בנשים. ברם הראשון 'עמד בנסיון עמה' בכך, ואילו השני 'לא היה צריך אותה כי היה סריס כנ"ל'. מעשהו של הבערגיר צריך היה לגרום באחת לשינוי גורלו — וזה לא אירע. הוא אמנם 'נפקד ונולד לו באותה שנה בן זכר', אבל מכאן ואילך הואץ קצב וידידתו. כביכול לקתה מידת הדין. המעשים הולידו כאילו תוצאות הפכיות. אולם מתברר לבסוף שהכרח היה בהם. כעין זה גם לגבי הרוצח. הרוצח כולו התחזות וזיוף. כעין כבואה שהתגש-מה.⁷⁸ הוא עצמו היה, כאמור, סריס וכל 'צירותיו הם רק דמויי חיים'.⁷⁹

בכוח הזיוף ומעשה רמייה הצליח, וכביכול, שוב קלוקל הדין כאן. אולם מתברר, שמה שהיה בתחילתו בגדר הצלחה — סופו כישלון, 'בא רוח סערה ונשא הספינה אל הספר', אל 'מקום מדבר ... ע"כ [על-כן] לא היה מתירא כאן משום אדם', אולם טעות היתה בידו. היה זה 'מדבר הנ"ל' שהיה הבחור שם'. בת העני 'הלכה עד שהגיעה על המקום שהיה יושב שם הבחור הנ"ל', 'והגולן מחפש אנה ואנה ולא מצאה והלך להלן ולא מצאה. ומן הסתם אכלוהו חיות רעות'.⁸⁰

76 לא [כט] ע"א. הכתיב מושגת על דרך ההגייה ביידיש. להלן גם 'מסירות נפש'.

77 לה ע"א. ר' נחמן גם מציין בהקבלה את בקיאותם של השניים בדרכים, של הבערגיר שהיה סוחר גדול' (לא [כט] ע"ב) ושל ה'רוצח', 'שידימה עצמו לסוחר גדול' (לד ע"א, לה ע"א).

78 בדברי שונה הצגת תפיסת הרע מזו של ויס, ראה הנ"ל, עמ' 90-91 ו-122. עוד לנושא זה בחסידות בכלל ובשיטת ר' נחמן בפרט, ראה דבריהם של י' תשבי וי' דן, 'חסידות, האנציקלופדיה העברית, כרך יז, עמ' 785-800.

79 לגבי כל פרט חזרת הלשון 'שנדמה היה' וכדומה; וראה ליקוטי מוהר"ן, סד, ו על 'הקליפות שהן כנגד הקדושה... כמו מי שמדמה ומשחק ומעקם עצמו לחברו. כי הם רק כקוף המשחק ומדמה עצמו לאדם'. בדומה הוא מצייר בליקוטי מוהר"ן תנינא, טו, 'צבועים', שקרנים שמתדמים 'עצמן כקוף'. התמונה היסודית חוזרת בגוונים שונים ולעניינים שונים. ראה ויס, עמ' 127; ליקוטי הלכות, יו"ד, דגים ד וכוכבי אור (לעיל), הערה (71), רמזי המעשיות, עמ' 276 (אגב, ב'רמזי המעשיות', השמטות, לא הובא כל המצוי ב'כוכבי אור'). הפרשנים הברסלבים ר' נחמן מטשעהרין ור' אברהם חזן (רמזי המעשיות, עמ' 261 = חכמה ותבונה, עמ' צא) רואים ברצח שנדמה לסוחר, את ה'בע"ד', את ה'סטרא אחרא'; והשווה התיאור כאן לתיאור הסוחר ב'מעשה מרב ובן יחיד' וראה ויס, עמ' 155, 162; פייקאז', עמ' 61, 172 ושמרוק, ספרות יידיש, עמ' 230-231.

80 לה ע"א-לה ע"ב.

ורדין הוא, שהרי הטוב סופו מצליח גם אם אין הצלחתו נראית לשעה, ואילו הרע, סופו נכשל גם אם אין כישלוננו נראה לשעה. אכן הצד המפתיע הוא, שדווקא הרע הוא המשמש כרוח החיה באופנים המגלגלים אל הטוב, ודוגמא לכך גם במכלול מעשיו של העני ובעצם הוויתו.⁸¹

יצאתי כאן במקצת מתחום ענייני, שהוא בירור אופני שימושו בתבניות סימטריות ושכירתן, וראוי שאחזור ואציין כמה פרטים נוספים בעניין זה. שלושה מחזרים באו אל בת הקיסר ונכשלו. מי שאמון על מנגנוניו של הסיפור העממי מצפה להצלחתו של המחזר הרביעי, הוא בן הבערגיר, אבל לא כך הוה. כבר הופעתו של המחזר השלישי גרמה לבת הקיסר שלא תיענה לכל מי שלא ימציא לידה את הסימן המובהק (הכתב). בן הבערגיר חוזר אחר הנסיון הבלתי מוצלח אל המדבר, כשהוא נחוש בדעתו, שטוב לו לבלות בו 'מספר ימי'. הוא שגה במוסרו את הסימנים, ועל-כן נענש. אולם בדעבר מתברר, שהכישלון בכללו היה כורח. התרה באותה שעה היתה קודם זמנה. זאת ועוד, במבט לאחור נראה, שדווקא השגיאה החוזרת היא שמנעה מעשה שאין ממנו חזרה.⁸²

ר' נחמן מצייר בדומה את פרטי השתלשלות המאורעות שהביאה את בן הבערגיר ואת בת העני אל המדבר המסוים.⁸³ אולם אם לגבי הבן היתה היציאה למדבר יציאה לגלות גרידא, זו של בת העני היתה בדבר הנעה לגאולה — איחוד הנאהבים. ברם התכלית המצופה לא הושגה עדיין, שהרי 'לא הכירו זה את זה'.⁸⁴ יחד עם זאת נוצרו תנאים להתרה מלאה. סערה ראשונה הרחיקה את בן הבערגיר אל המדבר. סערה שנייה (שגרמה ש'נתערב האילן בין האילנות שהיו שם הרבה

81 הסיפור מציג, כפי שכבר השתמע מדברי, את מאבק האיתנים שבין הרע לטוב כאחת התימות העיקריות. הדמויות מייצגות את הקטבים. אין בהם גוני ביניים, וכך גם העני. הוא אינו פועל במודע שום פעולה חיובית, וראה גם לעיל הערה 71.

82 אם ר' נחמן כיוון כאן לתאר מאמצים משיחיים שנכשלו, כטענת כמה מפרשני הסיפור, המסקנה מן הדברים דלעיל נועזת. למדנו ממנה, שאף נסיונות גאולה שנכשלו מצטרפים לכלל חשבון ובונים נדבך בבניין הגאולה. בכך אמנם מוקה עוקצה של חידה אחרת — כיצד אפשרית הטעייתה, ולו הזמנית, של הבת, היא 'השכינה' (שכרובד האנושי היא בגדר הסבירות). ראה דברי לעיל, הערה 60 ובצינוי: רמזי המעשיות, עמ' 277 (השמטות); וויס, עמ' 165–171. אכן, יש לזכור שכדרך שהאידיאולוגיה המגולמת בסיפור פורצת את גדרי הסיפור כסיפור, יכול הסיפור לפרוץ מעבר למתחייב מן התביעה האידיאולוגית שבו וממנו. כפי שטענתי לעיל, יצירתו של ר' נחמן בסיפור לא נכתבה מלכתחילה כאליגוריה, ועל-כן מבואותיה מפולשים.

83 כט [לא] ע"א, לה ע"א. ומלבד כללות העניין גם פרטים הוצגו במקביל. השופטים גזרו להניח את הבן בשק ולהשליכו לים (לב [ל] ע"ב). ה'ירוצח' 'לקח שק והניחה [את הבת] בע"כ בתוך השק' (לד ע"ב).

84 לה ע"ב.

מאוד') הביאה לפגישה מחודשת במקום הולדתם, הגם שבפועל – הרחיקה אותם עוד יותר (וזה עצמו היה, כאמור, בגדר הכרח). רק הסערה השלישית, שהפגישה את השניים במדבר (דווקא), הביאה, בסופו של תהליך, לידי איחוד מחודש ותיקון מלא.⁸⁵ המציאות הולכת לקראת השלמה, אלא שדרכי ההשלמה עקלקלות ואף רוויות משברים.⁸⁶ בעולמנו, שכל טיבו שבירה, תופעות משבריות יכולות להביא לתוצאות פאראדוקסליות. מכל-מקום; במה שלפנינו, הכרח הוא שמי שלכתחילה מנע את האיחוד יהיה שותף במעשה האיחוד המחודש (לאחר שקיבל גמולו). העני, שנעשה קיסר, חייב היה לעבור באותו מסלול, שעבר בו בן הבערגיר: שילוח, נדודים על הים, נדודים במדבר, שבסופם הגיע אל המקום המסוים, ש'היה יושב שם הבחור', כש'בין כך ובין כך עברו כמה וכמה שנים'.⁸⁷ ר' נחמן דן אותו בעונש של מידה כנגד מידה, אך לא במלאות. מידה טובה מרובה ממידת פורענות. מנהג לו לר' נחמן להוביל את הקורא במסלולים הידועים לו, לכאורה, ומיניה וביה להטותו מהם, וכך גם בפרט זה. 'תחבולה' זו מאפשרת לו לטשטש את הגבולות שבין הריאלי והלא ריאלי. העולם המציאותי, שאותו מאפיין לכאורה הצפוי, מלא מרכיבים של הלא צפוי. ור' נחמן עושה להפיכתו של המפתיע לצפוי לא פחות מאשר השגרתי. ויתר על-כן, מתברר למפרע שהלא צפוי הוא בגדר הכרח. המתבונן בהתרחשויות אחר חיתומן, אחר שנתקנו, רואה כיצד היתה המציאות בעצמותה מעוותת, ויחד עם זאת היתה מגולמת בה בכוח-השלמות.

עתה לעניין האחרון: אין לך ביטויי מציאות מובהקים יותר מאשר מרחב וזמן, אך גם אלו מועמדים בסיפור בכפל פנים: כמוגדרים וכבלתי מוגדרים. מצד אחד, יוצר ר' נחמן את התחושה של סגירות מרחב וזמן, אבל מצד שני, סגירות זו נפתחת. לעתים מציין ר' נחמן אורכי זמן, אך לרוב מופיעים הזמנים בציונים סתמיים, ומשכי הזמן בלתי מוגדרים. מפעם לפעם הוא ממקד כאילו את הזמן, אבל מייד הוא מרחיבו. הוא קושר פעולות בזמנים, אולם הצירוף המיכני של משכי זמן אלו אינו קובע את מימדיו של הזמן המקיף, שהרי הזמן שבין פעולה

85 השווה תיאורי הסערה בסיפורנו לתיאור הסערה ב'מעשה מבעל תפילה' (המתאר את מאורע שבירת הכלים הלוריאני), וראה גם התיאור בסיפורו של הראשון מז' הקבצנים ובשבחי הר"ן, סדר הנסיעה שלו לא"י, סי' כא. בסיפורנו משתמש ר' נחמן בסערה לתיאור משברים ברובד האנושי. עוד על סערה כסמל לרע, לקליפה ולעשו, ראה ליקוטי מוהר"ן, ח ג; לח ב ושם תנינא, פב.

86 עיין פייקאד', עמ' 7–8, והדיון המעניין בשאלה זו בכוכבי אור, מעשיות ומשלים, שם, עמ' לו–לט; שם, שיחות וסיפורים, עמ' קכא (סי' לג).

87 לג ע"ב, לו ע"א.

לפעולה אינו נקצב. לא זו בלבד, כאמור, מעולם לא צוינו מידות זמן בערכים מסוימים ומוגדרים.⁸⁸ אמנם מן הסיפור משתמע, שלפנינו מאורעות שאירעו תוך כדי חייהם של אבות ובנים; אבל ר' נחמן יוצר בנו את התחושה שמדידת אורך הזמן של שני דורות אלו בקטיגוריות אנושיות שגרתיות אינה אפשרית, ויחד עם זאת שני דורות כאן. דורות בהשאלה, משום שבין כך ובין כך, מתוארים שני מצבים בהיסטוריה האנושית, תקופת שלטונה של מלכות רשעה ומלכות שמיים. כשם שר' נחמן מניע אותנו בזמן, שמשכו מוגדר ובלתי מוגדר כאחת, כך גם הוא מניד אותנו (והרבה) ממרחב למרחב. ההתרחשויות ממקומות כולן, אבל המיקום רחוק מלהיות מסוים. יש מדינות וימים ביניהן, מדבריות לצידן, וגיבורי הסיפור עוברים ממקום למקום. יש בית ויש חדר ועוד כיוצא באלו, אבל ככלל — הבמה היא העולם כולו.⁸⁹ בהינף קולמוס מעתיק ר' נחמן את הקורא (ואת השומע לפניו) מן הקונקרטי אל מה שמעבר לו, אל העולם כולו, שהוא מרחב בלתי מתחם, אך בה בשעה גם מתחם הכל לפי רוחו של האדם.

בדברי האחרונים (וכך בפועל גם קודם) פישטתי את המורכב. שאלת עיצוב הזמן והמרחב בוודאי דורשת יותר ממה שהקצבתי לה,⁹⁰ אפילו בדיון שהוקדש בעיקרו לבדיקת פרטים מספר הנוגעים בשיטתו של ר' נחמן ברקמת סיפור המעשה כשלעצמו. ר' נתן שטרנהארץ כותב בהקדמה הראשונה לסיפורי המעשיות כדברים אלו: 'ודע שהמעשיות שסיפר רבנו רובם ככולם הם המעשיות חדשות לגמרי שלא נשמעו מעולם רק הוא בעצמו סיפרם מלבו ודעתו הקדושה כפי ההשגה העליונה שהשיג ברוח קדשו. שהיה מלביש אותה ההשגה באותה

88 ראה לדוגמא בתיאור ה'רוצח' (לג ע"ב–לד ע"ב). אכן, הוא נוקט אמצעים שונים כדי לרמז לאורך או לקוצר של זמן. לנחיצותו של מעשה או לאיטיות התרחשותו. הוא מכווץ את הזמן כשהוא חולף מעניין לעניין ומרחיב ומפרט בסצינות עיקריות. הוא גם מציין את המעברים בזמן על-ידי 'פעם אחד', 'והנה' וכדומה, אבל קשה להבחין בעקביות בשימושו בצירופים אלו ובדומיהם.

89 תוספת ההסבר בנוסח שבכדידיש למשפט: 'און זייא האבון מולך בכיפה גווען דהיינו זייא האבן גיקונגט אוכער גאר דר וועלט' משקף היטב את הכוונה שבמליצה, וראה גם הסיום הדומה ב'מעשה מבעל תפילה'.

90 דע שעיקר הזמן הוא רק מחמת שאין מבינים, דהיינו מחמת ששכלינו קטן. כי כל מה שהשכל גדול יותר הזמן נקטן ונחבטל לגמרי' (ליקוטי מוהר"ן, תנינא, סא); וראה דבריו של הקבצן העיוור, שהיה 'זקן מאוד ועדין יניק לגמרי', ואשר 'כל זמן העולם אינו עולה אצלו כהרף עין'; ועיין על כך ספר ביאור הליקוטים (לר' אברהם חזן) הקדמה, ד ע"ב (והוא קטע מתוך 'ספר ידיעה רוחנית', ע"ש ונ"צ קעניג, נוה צדיקים, בני-ברק תשכ"ט, עמ' קפג–קפה). כל העניין, הן בתחום התורתי והן בגילומו בסיפורים, ראוי לדיון לגופו, ועיין בינתיים: אלשטיין, תורת הסיפור, עמ' 70, 72, 79; ויס, עמ' 47–49; ליבס, עמ' 202 הע' 7, עמ' 204 הע' 11 ועמ' 211 הע' 38; גריין עמ' 316–318.

המעשה. והמעשה בעצמה היא מראה נוראה והשגה עליונה מאד שהשיג וראה במקום שראה. וגם לפעמים ה' מספר מעשה מהמעשיות שמספרין העולם. אבל הוסיף בהם הרבה, והחליף ותיקן הסדר. עד שנשתנה סיפור המעשה לגמרי ממה שהעולם מספרין וכנ"ל. אבל לא נכתבו בזה הספר מאלו המעשיות כ"א אחת או שתיים ושאר המעשיות הם חדשות לגמרי שלא נשמעו מעולם.⁹¹ אינני יודע אם ר' נתן היה מונה את הסיפור הנידון בין המעשה 'האחת או שתיים' מהמעשיות שמספרין העולם,⁹² אבל גם אם הוא יכלל בקטיגוריה זו (וספק גדול בידי), בוודאי נכון יהיה לומר, שר' נחמן 'הוסיף... הרבה והחליף ותקן הסדר'. המדד העיקרי בבדיקת טיבה של יצירה מעין זו של ר' נחמן נקבע על-פי העולה מכלל התוספות, החילופים והשינויים, שיש בה לעומת יצירות קודמות לה. ובמקרהו של ר' נחמן דומה שנכון יהיה לומר, שהיא מתייחדת לא רק ביחס למה שנכתב לפניו, אלא גם בפרספקטיבה של יצירות שנכתבו אחריה בתחום עולמה של החסידות.⁹³ ובמידה מסוימת — גם מחוץ לגדריה של זו. ר' נתן גם טען, ש'כל דיבור ודיבור של אלו המעשיות יש בו כוונה עצומה, ומי שמשנה דיבור אחד מאלו המעשיות מכפי מה שאמרו הוא בעצמו, הוא מחסר הרבה מהמעשה'.⁹⁴ יש אמת בדברים (לצד הגזמה אופיינית), אף אם נכוונם אל

91 ראה דן, עמ' 136–137 על הקטע המצוטט למעלה ושם עמ' 50–52.

92 על סוג זה, על 'סיפורי מעשיות בקרב שנים' ועל 'סיפורי מעשיות של שנים קדמוניות' ראה פייקאד', עמ' 83, 121, 128; א' באנדר (לעיל, הערה 46), עמ' 34–35; שמרוק, ספרות יידיש, עמ' 223–224; ליבס, עמ' 204 הע' 11 ועמ' 208 הע' 28; הפרשנות האימפרסיוניסטית של גרין למנוחים אלו, עמ' 338–340 ובעיקר אלשטיין, תורת הסיפור. בהקשר זה מן הראוי להעיר על העדות המובאת בחיי מוהר"ן, שיחות השייכים להסיפמ"ע, בעניין המעשה של הבעל תפילה (שם, סי' ג). על-פי המסופר שם הגיב ר' נחמן להופעתו של החזן, שהיה מלבשו קרוע, 'ובתוך כך התחיל לספר... ובתחילת סיפורו לא ידענו שמספר מעשה ממעשיות שלו. רק סברנו שמספר מעשה סתם שארע כך, רק אח"כ כשנכנס בדברי' הבנו נוראות הענין שמספר שהוא מעשה נוראה ממעשיות שלו. שהם סיפורי מעשיות של שנים קדמוניות'. בעיקרו של דבר, יפים הדברים גם לסיפורנו, וראה לעיל הערה 60.

93 ראה פייקאד', עמ' 19–20 ובפרקים השלישי והרביעי; י' אלשטיין דיס', עמ' 151 ושמרוק, ספרות יידיש, עמ' 219–220, 227–231. ג' נגאל (שייחד באחרונה ספר מקיף לנושא: הסיפורת החסינית ותולדותיה ונושאה, ירושלים 1981) הוציא מכלל דיון את סיפורי ר' נחמן בנימין 'שהם יוצאי דופן בספרות הסיפורים החסידיים', ולא בכדי.

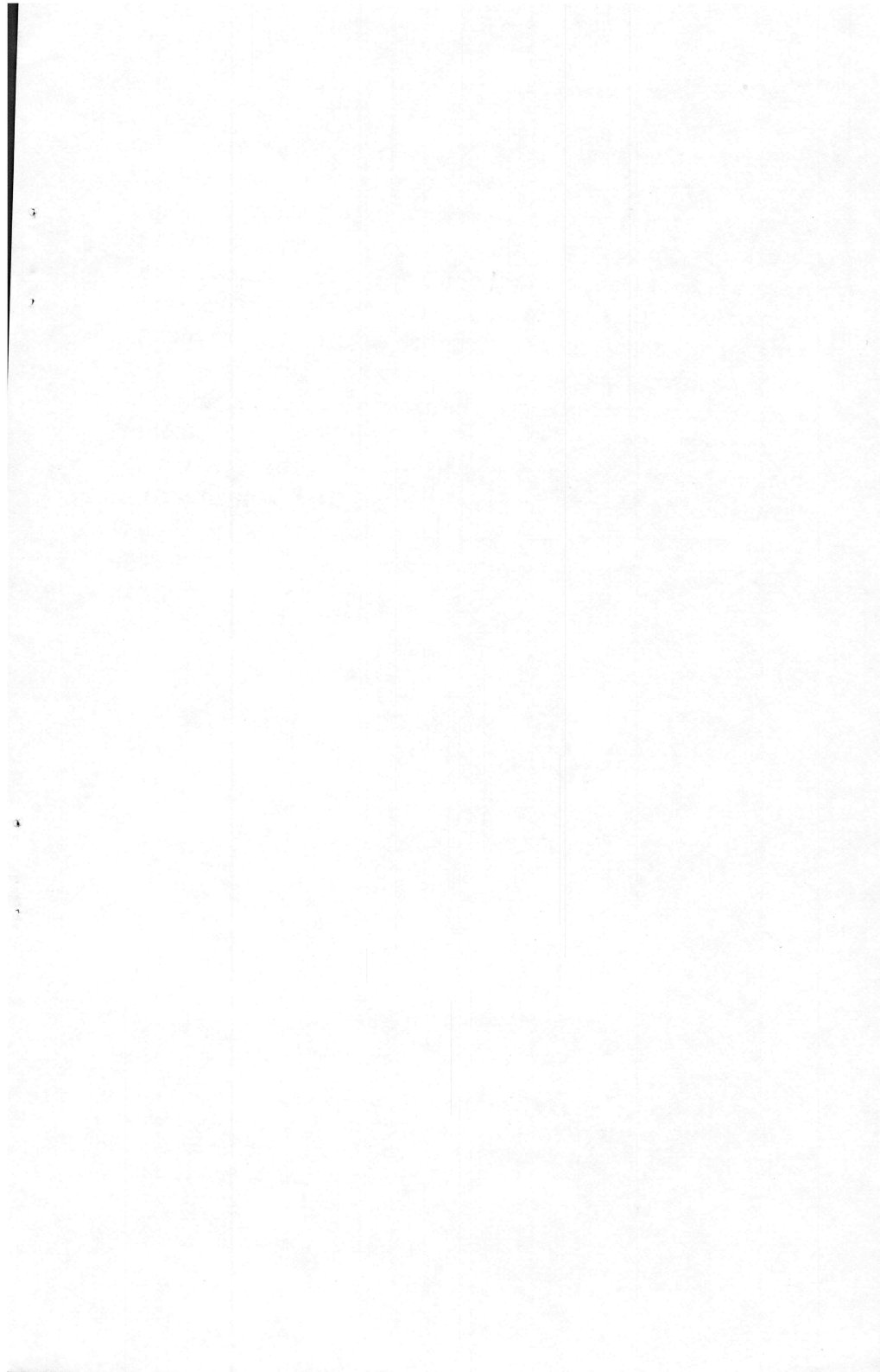
94 ראה הקדמה הראשונה, עמ' 5 ובלשון דומה בחיי מוהר"ן, שיחות השייכים להסיפמ"ע, סי' ב; ושם כל העניין. ושוב בדברי פייקאד', עמ' 19–20. ראוי עוד להזכיר את דבריו של ר' נתן, 'שמה שנכתב בלשונו צריכים לדקדק בו כמו במקרא כי הוא חוזר בכל פעם דבריו שנראה לכאורה שפת יתר. הוא בכוונה גדולה. וצריכין לדקדק בו מאוד'; ראה שבחי מוהר"ן, מעלת תורתו וספריו הקדושים, סי' ט ובדומה שם, סי' כב ועוד כוכבי אור, חכמה ובינה, שם, עמ' קיג, סי' כו.

הסיפור עצמו ללא הזדקקות למשמעויותיו על-פי המסורת הברסלבית הפנימית. הפאראדוקס הגדול מכל ביצירה הסיפורית של ר' נחמן המוליכה אותנו בכללה מפאראדוקס לפאראדוקס, מונח כמדומה בכך, שקריאה זהירה בה ההולכת ומשכנעת אותנו בפגמיה הלשוניים, הסגנוניים,⁹⁵ התבניתיים וכיוצא באלו מביאה אותנו, על אף הכל, למסקנה הנראית לכאורה בלתי אפשרית: יש ביצירה חיוניות כה גדולה עד שהיא מאפשרת לקורא, כתנאי שהוא העלה את סף הרגישות שלו בעיקר לגבי מה שנחשב בעינינו כפגמים בדקדוק הלשון, לחוש בכוח המספר העצום שבר' נחמן, 'הניצוצות האלהיים' המחיים, כידוע, את עולמנו, שהוא עולם שבור, מחיים גם את סיפוריו, שתוכנם הוא לפי הזרם העיקרי בפרשנות הברסלבית,⁹⁶ תיקונו של עולם זה. אכן, בהטיה זו של הדברים אל הפועל היוצא האידאליזאולוגי של הסיפור כבר עברתי למישור אחר, ואין הוא מעניינה של עבודה זו. כדיעבד ניסיתי לקיים, אם-כי לא בשלימות, וכוודאי מקוטב אחר, את רצונו של ר' נחמן, שיאמר לענין הסיפורי מעשיות שסיפר, שטוב יותר ה' לכלי לגלות בהם שום רמז להיכן הם מרמזין, כי כשהדבר נסתר, יכולים לפעול בו יותר מה שצריכין.⁹⁷

95 גם ר' נתן הודה בפגמים אלו, כמובא (על-ידי ר' נחמן מטשהרין) ממה שנמצא 'באמתחת הכתבים' שלו בעניין 'לשונות גסים בס' סיפמ"ע' (סוף 'הקדמה שניה' לסיפורי המעשיות).

96 לאפיונה ראה פייקאד, עמ' 132-151: דן, בפרק השלישי בהקשרים שונים, לכמה פרטי דברים רמזתי לעיל בהזדמנויות שונות.

97 שיחות הר"ן, סי' קנא, לעיל (הערה 37) ציטטתי כל העניין ועיין שם.

ה ת ו כ ן

7	יחזקאל י"ז — אינטרפרטציה הוליסטית	משה גרינברג
18	עיונים באמנות הסיפור ב'מגילת אחימעץ'	עלי יסיף
43	'אמת, לאל אשר אין לו תחילה' לשמואל הנגיד ומזמור י"ט בתהילים	דוד שמחה סגל
59	תבניות משתרשרות ונשברות ב'מעשה מבערגיר ועני' לר' נחמן מברסלב	יעקב אלבוים
86	האוטוביוגרפיה כספרות — עיון ב'חטאות נעורים' למ"ל ליליינבלום	בן-עמי פיינגולד
112	על השימוש האירוני במיתוס של איוב ועל רמיזות אחרות ב'שכול וכשלוך'	מנחם ברינקר
127	איך נוצר ריתמוס של פרוזה בלשון של שירה — לסגנונה של 'הגיגת קיץ'	רות קרטון-בלום
138	'לעברת ולשפר' — על האותנטיות של שירי חיים לנסקי במהדורת 'מעבר נהר הלת'	אורה באומגרטן-קוריס